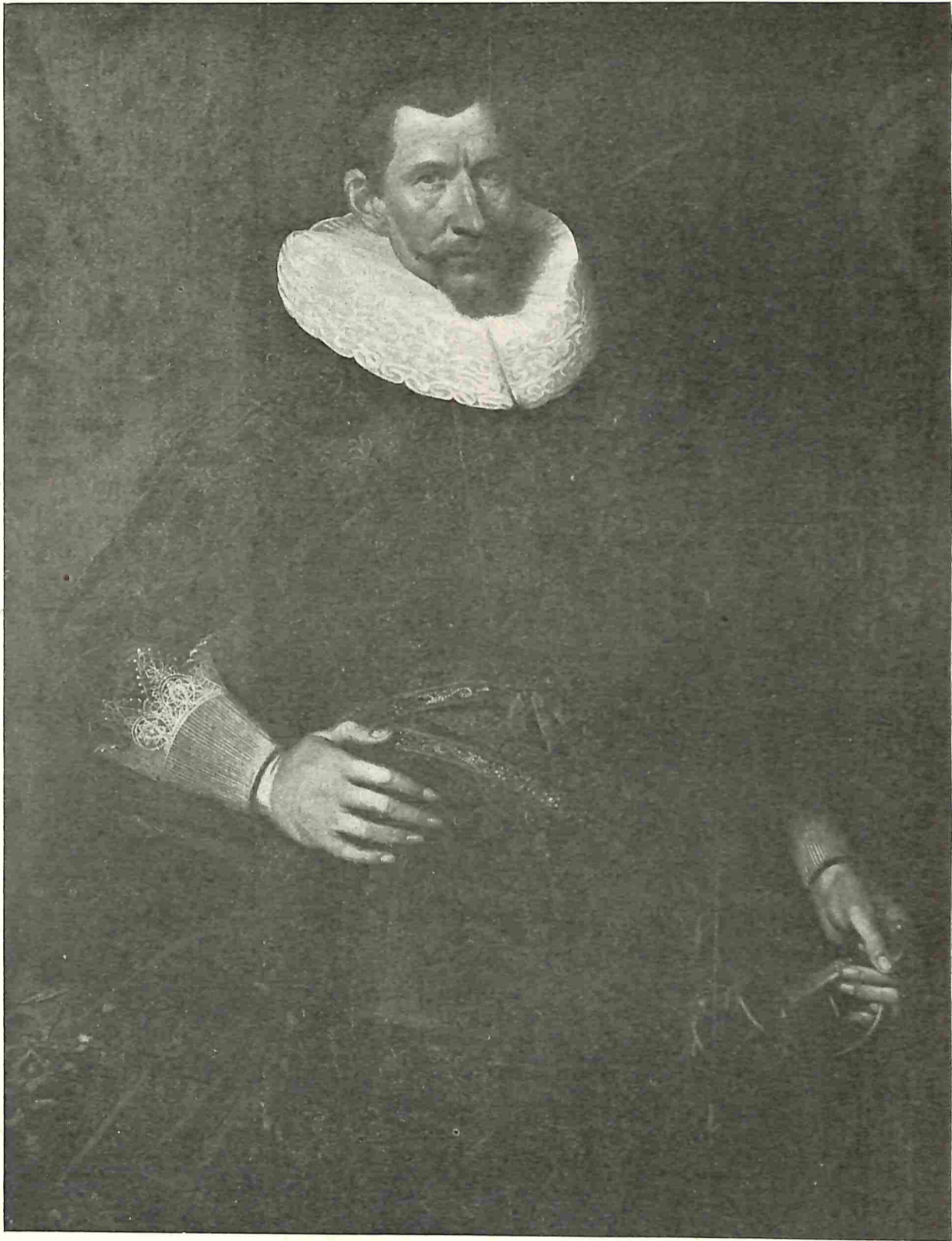

BUITEN

13^e JAARGANG N°. 22.

ZATERDAG 31 MEI 1919.

JAN PIETERSZ. COEN, DE STICHTER VAN BATAVIA.
NAAR DE SCHILDERIJ IN HET WEST-FRIESCH MUSEUM TE HOORN.

Redacteur: Mr. A. LOOSJES.

INHOUD:

JAN PIETERSZ. COEN, DE STICHTER VAN BATAVIA, ILL. BLZ.	253
BROEDERSCHAP (2I), DOOR JOHN GALS WORTHY	254
DE STICHTING VAN BATAVIA	255
BATAVIA, DOOR H. D. H. BOSBOOM, GEILL. BLZ.	256-264
LANGS WELTEVREDENS GROENE PLEINEN, DOOR M. C.	
KOOIJ—VAN ZEGGELEN	BLZ. 260
NIEUW-BATAVIA (WELTEVREDEN), DOOR A. DE BRACONIER	261
DESPEREERT NIET! DOOR J. F. L. DE BALBIAN VERSTER	263
DESASTRIJD, DOOR H. L. B.	264

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Men gelieve alles wat de Redactie of de Administratie van dit weekblad betreft te adresseeren aan de Uitgevers Scheltema & Holkema's Boekhandel, Rokin 74-76, Amsterdam, met de toevoeging: „Voor de Redactie" of „voor de Administratie van het Weekblad Buiten". Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Tevens gelieve men achter op de foto's duidelijk aan te geven, wat ze voorstellen.

Afzonderlijke nummers: Prijs 40 cts.

BROEDERSCHAP

2I)

DOOR JOHN GALS WORTHY.

Uit het Engelsch vertaald door Leny Grondel—Chotzen.

OP het hooren van een geluid, dat op vrolijkheid wees, keek Stephen, die niet gewend was, dat zijn broer lachte, Hilary aan.

„Ja," verklaarde Hilary die ongewone uitbarsting, „Martin zegt ook, dat dit geval op strikt hygiënische basis moet worden behandeld."

Hierdoor geraakt antwoordde Stephen:

„Noem mijn naam alsjeblieft niet samen met dien jongen Sanitist. Ik voor mij geloof, dat dat meisje wel een honderd dingen achter zich heeft, waarvan je niets afweet en die eerst opgehelderd moeten worden."

„En dan?"

„Dan," antwoordde Stephen, „zouden we aan de hand van die feiten de rekening kunnen opmaken."

Hilary schrok zoo hevig bij deze opmerking, dat Stephen er vlug aan toevoegde:

„Ik vermoed, dat je me een mensch zonder gevoel vindt, maar ik geloof, dat jij aan den anderen kant veel te veel door je gevoel wordt gekweld, oude jongen."

Een weinig bruusk maakte Hilary een eind aan het gesprek.

„Als het jou hetzelfde is, Stephen, zullen we hier van elkaar afscheid nemen. Ik moet erover nadenken."

Met die woorden draaide hij zich om en ging op een bank in de zon zitten.

HOOFDSTUK XVIII.

DE VOLMAAKTE HOND.

Lang zat Hilary in den zonneshijn, kijkend naar het schitterend heldere water, naar de vele, mooie eendjes, die om de heesters heen zwommen en met hun heldere, ronde oogen naar vormen aasden. Tusschen de bank waarop hij had plaats genomen, en het puntig ijzeren hek liepen voortdurend menschen voorbij — mannen, vrouwen en kinderen, van allerlei soort en stand. Zoo nu en dan staakte een eendje zijn werk en keek met een veelzeggenden blik naar deze wezens, alsof het zijn vormen en veeren met de gedaante der menschen vergeleek. „Indien ik van jouw broedsel was," scheen het te denken, „zou ik daarvan een heel wat beter gebruik maken. Nu lijk je veel op een foieleelijke eend. Loop rond! Ik wil niet langer naar je kijken!" En met een snelle maar zware beweging van zijn vlerken draaide hij zich om en zocht zijn makkers weer op.

Hilary genoot echter niet veel van de afleiding, die de eenden hem hadden kunnen bezorgen. De gang, die de zaken geleidelijk aannamen, werd tenslotte onoplosbaar voor een man, die beter met gedachten dan met feiten vertrouwd was, beter gedachten onder woorden kon brengen dan in een voorkomend geval handelend optreden. Met verbazing, ja bijna met vermaak overdacht hij alles nog eens. Stephen had hem dien middag grondig geërgerd. Hij had ook zoo'n manier om over alle dingen geringschattend te oordeelen. In werkelijkheid moest dit geval ook in de oogen van een buitenstaander belachelijk zijn. Wat zou een man met een gebuitstaander belachelijk zijn. Waarmee Purcey er b.v. van zeggen? Zou hij de zaak niet laten dood bloeden, zooals Stephen hem had aangeraden? Hier naderde Hilary echter het verraderlijke moerasland van het gevoel. . . .

De vriendschap met een hulpeloos meisje af te snijden op het oogenblik, dat hij zich persoonlijk bedreigd voelde, scheen hem buitengewoon smakeloos toe. Maar stond ze wel zoo alleen als hij dacht? Lagen er niet, zooals Stephen het uitdrukte, misschien een honderd dingen achter haar, waarvan hij niets afwist? Had ze geen andere hulpbronnen? Had ze wellicht niet een verleden? Maar ook hier belette zijn kieschheid hem verder door te denken. Je moddert niet in het particuliere leven van een ander.

De huiselijke twist in het gezin Hughs maakte de geschiedenis hopeloos ingewikkeld. Geen nauwgezet man (want waarvan Hilary ook kon beschuldigd worden, nauwgezet was hij in ieders oogen) kon dit gezichtspunt op de zaak uitschakelen.

Onder deze overdenkingen door dwaalden zijn gedachten telkens weer naar Bianca af. Zij was zijn vrouw. Hoe zijn gevoel tegenover haar op het oogenblik ook was en hoe zij nu tegenover elkaar ook stonden, toch mocht hij haar niet in een scheeve positie plaatsen. Ver van den wensch om haar pijn te doen, koesterde hij het verlangen haar, evenals ieder ander, verdriet en zorgen te besparen. Hij had Stephen gezegd, dat zijn belangstelling in het meisje zuiver van beschermenden aard was, maar sedert dien nacht, toen hij in het maanlicht zich uit het venster had gebogen en de wagens naar de Covent Garden Market had hooren gaan, had een vreemd gevoel zijn ziel beheerscht, het gevoel, dat zich van elk mensch meester maakt, die met lichte koorts naar het geluid van ver verwijderde muziek luistert, welke hem aangenaam aandoet.

Zij, die hem daar zoo rustig zagen zitten, zijn hoofd op zijn eene hand leunend, meenden ongetwijfeld, dat hij in een abstract, diepzinnig denkbeeld opging, de een of andere groote gedachte voor het welzijn van de menschheid.

Want over Hilarys gelaat lag iets, dat iedereen dwong dadelijk nobele gedachten over hem te koesteren.

Langzaam verliep de zon het verre, bleke water.

Een kindermisje met twee kleintjes kwam naderbij en zette zich naast Hilary op de bank. Op dat oogenblik vond Miranda naast haar plaats onder de bank datgene, waarnaar ze haar gansche leven had gezocht. Het had geen bepaalde kleur, het maakte geen bewegingen, zijn haar lag precies op de aangegeven plaats, het had geen bepaalde lucht aan zich. Zijn staart leek sprekend op den haren. Het veroorloofde zich geen vrijheden, zweeg, werd niet door hartstocht beziel en compromitteerde haar in geen enkel opzicht. Slechts een paar centimeters van haar metgezel verwijderd (dichter dan zij ooit uit vrije beweging een hond was genaderd) rook zij thans, dat het absoluut geen lucht aan zich had en constateerde dat feit telkens weer met een langdurig, blij gesnuffel, waarbij zij het vel van haar kop in plooiën trok en door middel van haar hemelwaarts gerichte oogen haar maanlichtkleurige ziel tot uitdrukking bracht. „Hoeveel verschil je van alle honden, die ik in mijn leven heb ontmoet!" scheen ze te zeggen. „Ik zou het heerlijk vinden met jou door het leven te gaan. Zal ik ooit weer een hond zooals jij tegenkomen?" „Nouveauté — zie wit etiket aan den onderkant; 4s. 3d.!" Plotseling strekte Miranda haar grijsrose tong uit en likte den neus van den ander. Het ding schoof een weinig op zij en bleef toen stil staan. Miranda zag, dat het op wieltjes reed. Ze ging er nu vlak naast liggen want ze begreep, dat dit de volmaakte hond was.

Hilary keek naar het maanlichtkleurige vrouwtje, dat daar waakzaam liefkoosend naast den volmaakten hond lag, die haar geen pijn kon doen. Ze hijgde licht, haar tong was in haar half geopende bek zichtbaar.

Achter zijn bank speelde zich een andere idylle af. Een magere, witte patrijshond kwam woest aanrennen en viel plat op haar buik in het gras neer. Drie andere honden, die haar waren gevolgd, schaarden zich om haar heen en keken naar haar. Het was maar een armzalig vuil beest, dat er uitzag alsof ze dagen lang geen goed onderkomen had kunnen vinden. Haar tong hing uit haar bek, ze met haar oogen, maar hoewel ze vermoeid en uitgeput was, leven ondanks alle uitputting en honger en dorst, „Dit is zeggen. De drie honden, die ook hevige hijgden, wachtten totdat het vrouwtje er weer naar verlangde woest te draven, en schenen met hun liefdedronken blikken te herhalen: „Ja, dit is leven!"

Menschen kwamen nieuwsgierig naderbij en vermaakten zich met de vier honden.

En plotseling sprong de witte patrijshond op en verdween als een kleine, op strooptocht en avonturen beluste schim, tusschen de boomen. De drie honden volgden haar.

HOOFDSTUK XIX.

BIANCA.

Dien namiddag stond Bianca in haar atelier voor het schilderij van het model — voor dat gezicht met de een weinig wijkende, bleke lippen en de lichtblauwe oogen, die van uit de schaduw in het licht van de lantaarn keken.

Zij stond daar peinzend, alsof het haar berouwde dat zij een werkstuk had vervaardigd, dat al haar andere schilderstukken in de schaduw zette. Welke kracht had haar gedwongen zóó te schilderen? Wat had zij gevoeld toen dat jonge meisje voor haar stond, stil als een bleke bloem in een glas water? Geen liefde — er school geen liefde in de weergeving van dat schaduwbeeld. Geen haat — geen haat school in het weergeven van haar stomme smeekbede. Toch was nu in het schilderij van dit meisje van den schaduwkant van het leven duidelijk een geest tusschen het licht en duister zichtbaar, die de artiste er toe had bewogen iets te schilderen, dat de macht bezat diep tot de ziel der menschen te spreken.

Bianca wendde zich af en ging nu voor het schilderij van haar man staan dat zij tien jaar geleden had geschilderd. Haar oogen dwaalden als dolksteken van het eene schilderij naar het andere.

Er is iets in het leven, waarover mannen en vrouwen niet genoeg nadenken; zij voelen te veel, spinnen te veel aan dat gevoel voort. Ook Bianca's noodlot wilde, dat zij buitenmatig met deze eigenschap was begiftigd, die meer als al het andere de werkelijke beteekenis van het menschelijk bestaan verduistert. Haar trots had haar geboden zich op een afstand van Hilary te houden totdat zij zelf bemerkte, dat zij een fout had begaan. Onder het besef van die fout had haar trots zoo geleden, dat het tot de grootste vervreemding tusschen haar en Hilary had geleid. Haar trots had haar gedwongen de houding van iemand aan te nemen, die zegt: „Leef je eigen leven. Ik zou er me voor schamen om je te laten merken, dat ik er iets om geef, wat tusschen ons tweeën voorvalt.” Haar trots hield voor haar het feit geheim, dat order den sluier van spottend zelfbewustzijn een echte vrouw school, die graag haar plichten zou vervullen en die naar liefde en achting snakte. Haar trots belette, dat de wereld de veronderstelling maakte, dat er iets niet in orde was. Haar trots voorkwam zelfs, dat Hilary begreep, wat in werkelijkheid zijn leven had bedorven: dit teugelloos verlangen naar waardeering, geleid door matelozen trots. Honderden malen was hij op de heg, die deze onharmonieuze natuur om zich heen had opgetrokken, afgestuit. Met elke mislukte poging verdorde iets in hem totdat tenslotte ook de wortels van zijn liefde verdorden en afstierven. Zij had den man uitgeput, die naar zijn handelingen en voorkomen te oordeelen, lang door een fout moest lijden. Verborgen achter hun wederzijdsche vriendelijkheid en de welwillendheid, die zij jegens elkaar in acht namen — want ook hierin zegevierde steeds hun tact en goede smaak — school deze tragedie van een vrouw, die naar liefde verlangde en die de liefde van haar man tot in de kiem had verstikt, al jaren lang. Dit had echter in Hilarys geest opgehouden een tragedie te zijn daar zijn liefde reeds lang geheel was afgestorven, langzaam, geleidelijk aan. Voor Bianca bleef het echter steeds een groot verdriet en haar eerzuchtig verlangen naar zijn waardeering was verre van dood. (Wordt vervolgd).

DE STICHTING VAN BATAVIA.

IN 1619 sticht Jan Pietersz. Coen Batavia op de puinhoopen van Jacatra.”

„Dat weet ieder Nederlandsch schoolkind van niet al te jeugdigen leeftijd en ieder volwassen Nederlander weet het nóg — tenzij dan misschien het juiste jaar, dat aan enkelen, héél enkelen maar, ontschoten kan zijn.

Minder bekend is, dat dit op 30 Mei geschiedde, juist driehonderd jaar geleden dus, d.w.z. de verovering en verwoesting van Jacatra; natuurlijk is de voorstelling, als zou Coen op denzelfden dag den eersten steen van Batavia hebben gelegd, niet geheel juist. Maar tengevolge van de verwoesting van de stad der Jacatranen, en op de plaats waar zij gelegen had ontstond de stad, die den naam ontving welke reeds gegeven was aan het nabijgelegen fort der Hollanders: Batavia.

Minder bekend is ook — of juister: weinig bedacht wordt — dat deze gewichtige gebeurtenis, en wat er aan voorafging, plaats greep in den zelfden tijd, waarin het kerkelijk en politiek gekrakeel in Holland zijn hoogtepunt bereikte, en het hoofd van den begaafden ouden staatsman van Oldenbarnevelt op het schavot viel.

Wat aan de stichting van Batavia voorafging? Laat ons in enkele woorden het geheugen onzer lezers oprisschen.

Al spoedig na de komst der Hollanders in Oost-Indië waren de Molukken het centrum van hun macht, het zwaartepunt van den Indischen handel; daarnaast werden handelsfactorijen gevestigd te Bantam, Jacatra en Japara. In den beginne troffen de onzen het: de bevolking had ruzie met de Portugeezen en verwelkomde de Hollanders als vrienden en bevrijders. Maar daar kwamen de Engelschen de zoete harmonie verstoren; zij zagen met niet zeer welwillende oogen het toenemen van den invloed der Hollanders en stookten de inlanders tegen de Nederlanders op. Nadat zij uit Engeland den geheimen last ontvangen hadden de Hollanders van Java te verdrijven, sloten zij in stilte een verbond met den vorst van Jacatra. De Hollanders, bemerkende dat zij door vijanden omringd waren, begonnen hun vesti-

ging bij Jacatra te versterken tot een fort, dat van geschut voorzien werd, waardoor weer ruzie ontstond met het sultanaat van Bantam, den leenheer van Jacatra. Intusschen had ook de regent van Jacatra zijn kwartier versterkt, met behulp van de Engelschen, die ook het geschut bedienden.

Aan 't hoofd van de Hollanders stond Jan Pietersz. Coen, van Hoorn, die in 1614 was aangesteld tot directeur-generaal van handel over de kantoren Bantam en Jacatra; de toenmalige gouverneur-generaal Pieter Both had hem den bewindhebbers der Compagnie aanbevolen als: „een persoon seer modest van leven, zedich, van goeder aert, geen dronckaert, niet hoovaerdich, in raadt seer bequaem, in 't stuck van coopmanschap en boeckhouden hem wel verstaende.” Drie jaren later werd Coen Gouverneur-Generaal.

De vijandelijkheden werden geopend door de Engelschen, die voor Bantam een rijkgeladen Hollandsch schip bemachtigden. Coen wist daarop — einde 1618 — de versterkingen der inlanders en Engelschen te vernielen, maar daar hij op zee in macht verre bij de Engelschen achterstond en bovendien gebrek aan ammunitie had, besloot hij naar de Molukken te gaan, daar schepen en volk bijeen te brengen, en zoo spoedig mogelijk daarmee naar 't bedreigde fort bij Jacatra terug te keeren.

Dit werd tijdens zijn afwezigheid onder bevel van Pieter van den Broecke gesteld, die op listige wijze werd gevangen genomen en gedwongen een brief te schrijven aan de bezetting van het fort, waarin hij deze tot overgave aanspoorde. Deze weigerde wel aanvankelijk aan zijn raad gevolg te geven, doch toen de Engelschen weder een dreigende houding aannamen, en van hun kant het fort opeischten, daarbij niet ongunstige voorwaarden aanbiedende, werd tot de overgave besloten, met 't oog op het gebrek aan ammunitie, de overmacht van den vijand en de onzekerheid wanneer Coen met versterkingen zou terugkeeren. Onenigheid onder de tegenpartij — de regent van Bantam meende dat hém als leenheer van Jacatra de sterkte toekwam, en zond een leger om dien eisch kracht bij te zetten — vertraagde echter de overgave. De Bantammers namen den regent van Jacatra gevangen, en de Engelschen, van hun trouwen bondgenoot beroofd, trokken zich op hun schepen terug.

De Hollandsche bezetting was er nu wat beter aan toe, want hoewel de Bantammers al evenzeer als de Jacatranen in 't bezit van het fort wenschten te komen, nu Engelsche hulp gemist werd schenen zij niet te durven doorzetten. Er heerschte tusschen beide partijen een soort van wapenstilstand, die door de onzen gebruikt werd om hunne versterkingen te voltooiën en tijdens welke, n.l. op 12 Maart 1619, de sterkte plechtiglijk met den naam van Batavia werd gedoopt, zeer tot ongenoegen van Coen, toen hij 't vernam; hij had de vesting naar zijn geboortestad Nieuw-Hoorn willen noemen.

Den 28en Mei 1619 kwam Coen met de lang verwachte vloot voor Jacatra; de Engelschen behoefde hij met zijn 16 schepen thans niet meer te vreezen. Twee dagen later trokken ruim 1000 man Hollandsche troepen, versterkt door de bezetting van het fort, op den vijand los, die ongeveer 7 maal sterker in getal was, maar tegen den goedgewapenden gedisciplineerden troep Europeanen bij lange na niet opgewassen bleek en al spoedig de versterkte dessa aan haar bestormers prijs gaf. Slechts enkele dooden vielen van weerszijden; van een gewoed gevecht, van een belangrijk treffen geen sprake.

Zoo viel Jacatra den Hollanders in handen; de geheele plaats, zelfs de moskee, werd met den grond gelijk gemaakt. Op deze wijze heeft de Compagnie „voet en dominie in het land van Java bekomen” en „het fundament van het zoolang gewenscht rendezvous gelegd,” om de woorden van Coen te gebruiken, neergeschreven in zijn brief aan bewindhebbers, die eindigt met het gedenkwaardige: „Siet ende considereert toch wat een goede couragie vermag!”

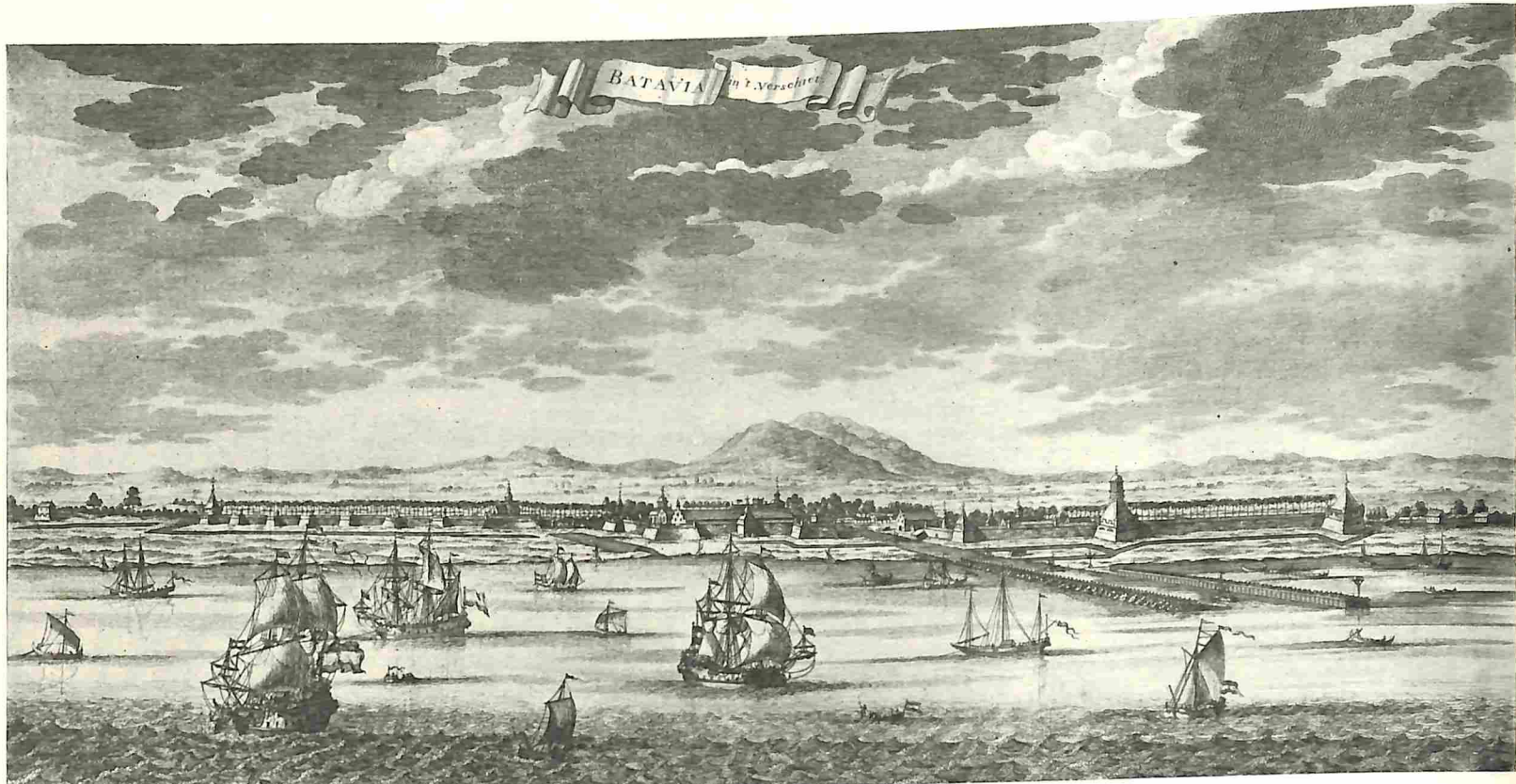
Driehonderd jaar geleden is dit geschied. Bij zulk een herdenking praat men liever niet over 't minder fraaie, door ons in den loop der tijden uitgehaald; trouwens, laat ons ons troosten met de gedachte, dat de inlanders er onder hun eigen potentaten allerminst goed aan toe waren, en, zoo wij ons hadden teruggetrokken, ongetwijfeld door Portugeezen of Engelschen op een evenmin malsche wijze waren te pakken genomen.

De gevolgen van het uit krijgskundig oogpunt zoo onbelangrijke feit van de verovering van Jacatra zijn vooral voor ons vaderland enorm geweest. Zoo enorm, dat wij er niet over kunnen denken, daarover uit te wijden in dit blad. Daar is wat groots verricht in Insulinde; maar met de rijkdommen, dáár verworven, is iets niet minder groots verricht in Europa, waar de kleine Republiek der Zeyen Provinciën zich een eerste plaats in de rij der mogendheden wist te verwerven.

Ligt het niet op den weg van „Buiten” de hoogst belangrijke politieke en economische gevolgen van de stichting van Batavia in extenso te bespreken, over het feit zelve, en over de stad, den zetel van ons Bestuur in het overzeesche eilandrijk, zooals deze is geweest en in den loop der eeuwen werd, mocht bij deze gewichtige herdenking ons blad niet zwijgen.

't Geldt de plaats waar drie eeuwen geleden een doortastend Hollander de fundamenten van ons overzeesch rijk legde.

Hoeden af voor dien man, een kind van zijn tijd, met een niet in alle opzichten aantrekkelijk karakter, maar... een kerel, en een kerel aan wien wij véél danken.

GEZICHT OP BATAVIA VAN DE ZEEZIJDE, BEGIN 18DE EEUW.

In het midden het Kasteel, rechts het zeefront van de Westerstad, links het Ooster-landfront van de Oosterstad, dat verkeerdelijk in de lijn van het zeefront is geteekend. Het havenkanaal springt rechts naar voren uit; rechts tegenover het Kasteel is het gebouw van de scheepswerf te zien.
Ontleend aan: Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indiën, 1724.

BATAVIA. OPKOMST, BLOEI, VERVAL.

IN de tropen komt veel snel op, bereikt in korten tijd vollen wasdom en neigt spoedig tot ondergang. Dit zien wij aan planten en gewassen, aan insecten en dieren, aan alles wat geboren wordt en leeft in het warme, vochtige klimaat. Alleen de mensch, die met hygiënische levensvoorwaarden rekening houdt, kan aan dien snellen ondergang, veelal met goed gevolg, weerstand bieden, terwijl hij in zijn scheppingen van materieelen aard, door bijzondere voorzieningen tegen de klimaats-invloeden, zich evenzeer kan wapenen.

Zien wij de stad Batavia, kort na de stichting — 1619 — snel tot wasdom komen, zóó dat zij na 50 jaren reeds bijna haar grootste uitgestrektheid had verkregen, weldra nemen wij een langzamer vooruitgang waar — samengaan echter met een uitbreiding buiten de vestingwallen —, in het midden der 18de eeuw gevolgd door een stilstand in aanbouw, weldra eindigende in verval, zoodat tegen het einde dier eeuw de eigenlijke stad Batavia niet meer dan een ruïne vertoonde van wat zij in haar bloeitijd geweest was. In minder dan twee eeuwen dus, opkomst, bloeitijd en verval; voor een stad, die niettemin de zetel der Regeering bleef, stellig een snel verloop.

Stellen wij ons de vraag of daarop de hierboven aangeduide tropische invloeden hebben ingewerkt, dan kan het antwoord

daarop slechts ten deele bevestigend luiden. Gehechtheid aan oude gewoonten, gebrek aan aanpassing zijn stellig mede oorzaken geweest van den korten bloeitijd van de stad, die eenmaal, in het begin der 18de eeuw, de schoonste was onder de nederzettingen der O.-I. Compagnie.

Gehecht aan de gesloten huizen, die in een gematigd klimaat beschutten tegen koude, bouwden de 17de eeuwse Hollanders hunne woningen onder de tropische zon bijna geheel, zooda als dat in het Vaderland deden; in den aanvang nog met open ruimten, later, bij toenemende bevolking, nauw aan een gesloten, zonder veel erf of tuin.

Huizen met trapjesgevels, als in Holland, werden eerst in het laatst der 17de eeuw vervangen door huizen met hooge overstekende daken, die althans in de middaguren de voor- en achtergevels in de schaduw hielden.

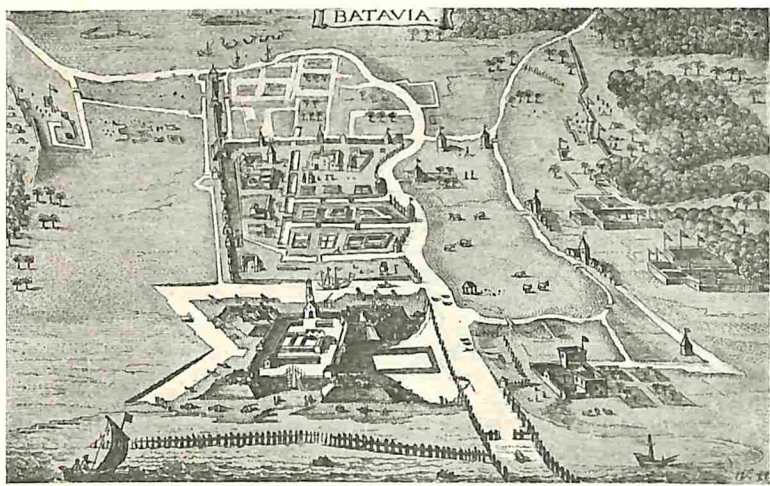
De niet breede straten en grachten, in de spoedig volbouwde stad, omgeven door een vestingwal, gaven weinig gelegenheid tot luchtverversching.

Die gesloten bebouwing nu, in verband met andere oorzaken, is stellig een van de voornaamste redenen geweest, waardoor betrekkelijk spoedig naar verruiming werd omgezien. In het laatst der 17de eeuw reeds, zien wij eenige gegoede inwoners naar buiten trekken; de onmiddellijke omgeving, Oost, West en Zuid van de stad werd gaandeweg de gezochte woonplaats van hen, die door hun belangen niet aan de stad gebonden waren en die de middelen bezaten zich naar ruimer omgeving en frisscher oorden te verplaatsen. Daar zien wij langzamerhand, langs wegen en vaarten, de fraaie buitenverblijven — thuynen genoemd — ontstaan, die den roem van het 18de eeuwse Batavia zijn geweest, de voorlopers tevens van de wijd uiteengebouwde wijken, die in de 19de eeuw de hoofdplaats van Nederlandsch-Indië tot een uitgestrekte tuinstad maakten, waar het wonen voor de meesten een genot en een lust was.

Geen wonder, dat de oude stad, steeds meer verlaten, haar luister verloor, dat zij in verval raakte en ten slotte een treurigen aanblik leverde, zóó dat Mr. H. J. van de Graaff, die in September 1816 voor het eerst te Batavia aankomende en door de oude stad naar de bovenwijk schrijdende, er van schreef: „Zoo wandelden wij door de ruïnen van Batavia (want anders kan men deze puinhoopen niet noemen) een goed half uur ver, totdat wij aan het logement kwamen, toen de avond reeds sterk aan het vallen was.”

Is de rasse opkomst van Batavia aan de veerkracht van de 17de eeuwse Hollanders te danken, het snelle verval van de stad is stellig voor een deel aan het tropische klimaat en zijn inbepropenheid daarbij ook een rol en noopte het gevaar van aangevallen te worden, in den aanvang, ook tot het zich opsluiten in een vesting.

Hoewel 30 Mei 1619 als de datum der stichting van Batavia wordt genoemd, zoo was in 1611 op den rechteroever en aan de monding der rivier van Jakatra, reeds een Hollandsche nederzetting gevestigd en was daar in October 1618 een fortje gesticht,

BATAVIA IN 1628.

Op den voorgrond het Kasteel, daarachter de Oosterstad, met blokken huizen en de drie in de rivier uitlopende spruiten; het stadhuisplein is te onderkennen, als ook de van noord naar zuid loopende Tijgersgracht. De Westerstad, rechts van de rivier, is nog pas in eerste wording; aan de monding van de rivier, linkeroever, is het huis van den „Generalen ontvangk”, het latere Vierkant. De omtrek van de Zuider-voorstad wordt afgeteekend door de rivierbocht aan het zuidende. De gebouwen rechts bij de beboschte deelen duiden op de aanvalswerken der Javanen.

Ontleend aan: Begin ende Voortgangk; reis van Pieter van den Broecke.

dat in 1619 eene belegering van de Engelschen en Jakatranen had te doorstaan. Eerst na het afslaan van dat beleg en na de vernietiging, door Coen, op 30 Mei, van de Jakatrasche stad, die een weinig Zuidelijker op den linker oever der rivier was gelegen, kon terecht gezegd worden, dat de Hollanders zich daar voor goed een vaste nederzetting gesticht hadden.

Weldra werd nu het fort vergroot, vestigden de Nederlanders zich Zuidelijk daarvan aan den rechteroever der bochtige rivier; zoodat zich in 1628 reeds een versterkte stad had gevormd, die in dat jaar en het volgende nogmaals belegeringen door de Javanen had te doorstaan. 2).

Eerst daarna kon zich de stad, ook door verlegging van de vestingwerken en door vestiging aan den linkeroever der rivier, uitbreiden tot den tamelijk regelmatigen vierhoek, of beter de twee langwerpige rechthoeken, aan weerszijden van de rivier, zooals wij die uit de plattegronden uit de latere jaren kennen, met een lengte van Z. naar N. opv. van ongeveer 1000 M. en 1200 M., en een breedte van ieder der rechthoeken van 500 M. Aanschouwen wij den platten grond uit lateren tijd, met z'n regelmatige rechthoekig op elkaar uitlopende straten en grachten, dan rijst de vraag of hier naar een vast plan is te werk gegaan. Het antwoord op die vraag kan ten deele bevestigend luiden, hoewel toch opgemerkt moet worden, dat in de oorspronkelijke plaatselijke gesteldheid de bochtige rivier, die weldra werd recht gelegd, kwamen n.l. een drietal recht daarop inlopende spruiten uit, die als 't ware ongezocht, de richting aangaven voor de rooilijnen der bebouwing. Die spruiten, de latere Amsterdamsche-, Groene- en Leeuwine-grachten, zijn in het schetsje van 1628 te onderscheiden.

Het verdere plan met de rechthoekig daarop staande straten en grachten, voerende van het, in het Noorden aan de kust gelegen, kasteel naar de stad, kwam daaruit van zelf voort.

Dat Kasteel — de naam is bedriegelijk — moet men zich voorstellen als een ruime betingde ongeveer 250 M. zijde, omgeven door wallen, waarin poorten, met op de vier hoeken bastions, en nagenoeg geheel gevuld met gebouwen; dat alles omspoeld door een gracht.

In de 17de eeuw woonden daarbinnen de G. G.'s, de Raden van Indië en andere hooge Compies dienaren, terwijl in de stad, in den aanvang althans, meer neringdoenden, handwerkslieden en vooral ook Chineezers woonden, met wie de Hollanders meest in goede verstandhouding leefden. De ruimte binnen de omwalling van het Kasteel was dan ook dicht bezet met gebouwen, tot vlak onder de wallen zelfs, waarvan de woning van den G. G. alleen een deftig aanzien had; de overige gebouwen w.o. pakhuizen en kantoren, waren van eenvoudigen bouw.

Van die G. G.'s woning, het groote gebouw met bordes, vindt men een afbeelding op deze bladz., ontleend aan de plaat bij Nieuhof, die in 1670 te Batavia verbleef. 3). Rechts, aansluitende aan het verblijf van den G. G. bevond zich de Pinangpoort, die door een straatje of gang voerde naar het achterplein, waar de Waterpoort uitging gaf naar de zeezijde. Achter de G. G.'s woning was een binnenplein, waarop uitkwamen de groote raadszaal en vele bijgebouwen, w.o. een galerij, waar het afscheidmaal werd gehouden, bij gelegenheid van het jaarlijkse vertrek van de retourvloot naar het Vaderland. Op dat binnenplein stond verder een pendoppo, bestemd voor de ontvangst van Inlandsche grooten. De Kasteelskerk bevond zich aan het Westeinde van het voorplein. Binnen de bastions waren de voorpleinen voor de officieren en de manschappen der bezetting; daar de bodem dier forten wat verhoogd was, zal het wonen daar nog het meest frisch zijn geweest; het logies zelf was echter uiterst bekrompen.

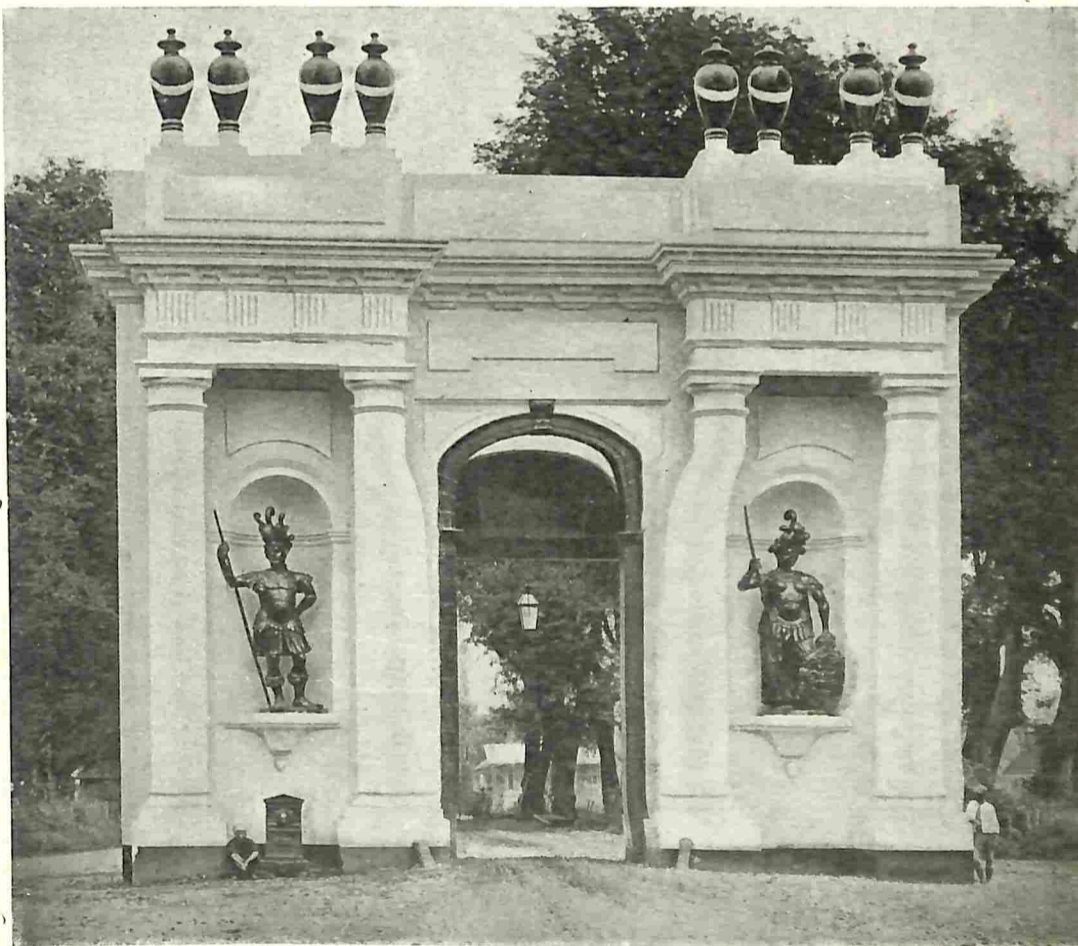
GEZICHT BINNEN HET KASTEEL VAN BATAVIA.

De Gouverneur-Generaalswoning — voltooid in 1648 — rechts, de woning der Raden van Indië links, de Kasteelskerk in het midden; het voorplein op den voorgrond. Tegen de blinde muur van de G. G.'s-woning bevond zich de Pinangpoort, die hier niet geteekend is, waaraan zich de Logie aansloot. Geheel links van de Raden van Indië-woningen bevond zich de Landpoort.

Ontleend aan: J. Nieuhof, Zee en Lantreize, 1682.

Van dat Kasteel zijn vele afbeeldingen gemaakt, meest gezien van de zeezijde; in vele oude plattegronden van Batavia is een gezicht op het Kasteel, als vignet, opgenomen; op de vorige bladzijde wordt de plaat van Valentijn gegeven, die de stad, van de zeezijde gezien, breeder doet schijnen dan zij was; de redouten of „punten” in de stadswallen zijn ook te machtig aangegeven.

Uit het Kasteel door de Landpoort naar het Zuiden tredende, kwam men met een ophaalbrug over de breede Kasteelsgracht op het Buitenkasteelsplein, en dit overstekende, opnieuw over een gracht gaande, de Amsterdamsche, in de stad. Omstreeks 1750, toen de Landpoort, waarvan zoo even sprake was, met een

DE NOG BESTAANDE AMSTERDAMSCH E POORT, GEBOUWD OMSTREEKS 1750, OP HET KASTEELS-BUITENPLEIN.

Zij gaf toegang uit de stad, over de Amsterdamsche gracht, tot dat plein; eertijds bevonden zich links en rechts van de poort militaire wachthuizen.

deel van de daaraan sluitende wallen was afgebroken, om wat lucht aan het Kasteel te geven, werd op dat buitenplein, bij de brug, die toegang tot de stad verleende, de poort opgericht, afgebeeld op bladz. 257. Deze poort, een niet fraai staal van 18de eeuwschen bouw, is nog aanwezig en eigenlijk het eenige zichtbare overblijfsel van wat aan het bestaan van het Kasteel herinnert, al lag zij daar ook buiten.

En nu de stad. In haar bloeitijd, einde 17de, begin en midden 18de eeuw, moet deze een indruk van voornamelijkheid en tevens bedrijvigheid hebben gemaakt. Alle berichten getuigen daarvan.

Grachten en hoofdstraten, voor dien tijd voldoende breed, de eerste bezet met boomen langs het water, de laatste met voetpaden langs de huizen, beide met aaneengesloten bebouwing, en daar langs des daags een druk vertier, waaraan, door de verscheidenheid van rassen en kleurige kleedij, levendigheid werd bij gezet.

Zoals boven reeds werd aangestipt, bestond de stad uit twee langwerpige rechthoeken, gescheiden door de van Z. naar N. stroomende, recht gelegde, rivier.

Het middelpunt van de *Oosterstad* werd gevormd door het Stadhuisplein, waaraan het Stadhuis en de Stadskruiskerk, later de Groote Koepelkerk waren gelegen. Van het in 1652 gestichte Raad- of Stadhuis, vroeger was er een ander geweest, wordt op de volgende bladzijde een afbeelding gegeven; in 1710 werd dit vervangen door het thans nog bestaande.

Onder de grachten moet vooral de Tijgersgracht, die van Z. naar N. door de stad liep en op het schetsje „Batavia in 1628” reeds te onderkennen is, hebben uitgemunt door fraaiheid; onder de straten waren de Heeren-, Prinse- en Nieuwpoortstraten, alle in dezelfde richting lopende, de voornaamste; de dwarsstraten en grachten zullen voor een deel van minder aanzien zijn geweest.

Wij kunnen ons verzekerd houden, dat aan die hoofdverkeerswegen, mooie, ten deele zoogen. dubbele huizen gelegen hebben, meest met één verdieping — nimmer meer —; huizen met hoge daken, met een geplafonneerd breed overstek boven den gevel, met breede ramen en mooi verzorgde deuren, ook wel met versiering van den middengevel of van de deurposten. Op de volgende bladzijde vindt men een van de mooiste, nog bestaande, huizen afgebeeld; daar uit is wel te zien, hoeveel werk de Hollanders, ook in Batavia, van hun woningen maakten, maar tevens hoe weinig geschikt ze voor de tropen waren.

Aan het Zuideinde van de Binnennieuwpoortstraat bevond zich het hospitaal, kort daarbij was de Maleische Kerk; in den uitersten Z.O. hoek vond men het Ambachtskwartier — iets als de gemeentewerf — waar de Compies werklieden en de Compies slaven woonden.

De 20 M. breede rivier, hier en daar overbrugd, was de groote verkeersader te water, waarlangs de prauwen, de goederen van de reede naar de stad voerden, de markten, veelal aan het water gelegen, van de van zee- en landzijde aangevoerde levensmiddelen voorzagen, en alzoo tot vertier en levendigheid bijdroegen.

De rivier vormde de breede scheiding tusschen *Ooster-* en *Westerstad*.

De laatste, in den aanvang van minder aanzien, kreeg na verloop van tijd meer belang; zelfs mag worden aangenomen, dat de mooiste huizen, in het midden der 18de eeuw, aan den Westkant van de rivier hebben gelegen; in de 19de eeuw en zelfs thans nog, waren en zijn daar nog enkele van over gebleven. In die *Westerstad* bevond zich de Binnen Portugeesche kerk, aan de rivier, op den hoek van de Utrechtsche straat; voorts het Weeshuis, het Spinhuis en het Vrouwentuchthuis, alle drie aan de Rhinoster- of Spinhuisgracht; later ook de Schouwburg aan de rivier. Aan het Noordelijk einde van de *Westerstad* vond men het zoogenaamde *Vierkant*, recht West van het Kasteel, met vele Compies pakhuizen langs den vestingwal, de Scheepswerf, en, vooral in later tijd, de buurten waar matrozen en andere ruwe klanten huis hielden. Tot dit deel van de stad werd van de rivier-zeezijde toegang verkregen door de Vierkantpoort, die eigenlijk de meest gebruikte toegang van de zeezijde was voor alle levende have, die van buiten aankwam.

Rest nu nog de *Zuider voorstad*, buiten de omwalling gelegen, aan West- en Zuidzijde door de rivier omsloten; stellig heeft dit

stadsgedeelte niet tot de aanzienlijkste behoort, hoewel de hoofd-, de Buitennieuwpoortstraat, ettelijke fraaie woningen kan bevat hebben.

Zou men, in het midden der 18de eeuw, eene wandeling hebben gemaakt langs de binnenzijde der vestingwallen en langs de z.g. binnengracht, dan zou men achtereenvolgens voorbij gaan aan de Hollandse redouten en punten, die de namen droegen van de Hollandse steden, waar de Compies Kamers gevestigd waren, aan de Oostzijde; van de Nederlandsche Provinciën en van enkele bezittingen der Oranjevorsten, aan de West- en Zuidzijde; men zou zitten de Rotterdamse-, de Nieuw-, de Diest- en de Utrechtsche poorten passeeren, alle bezet met militairen, in uiterst klein bestek ten opgeborgen; ook langs den binnenkant van de wallen, daartegen aangebouwd, zou men kleine woningen aangetroffen hebben.

In al de stadswijken woonden tot kort voor het midden der 18de eeuw, Chineezzen, Hollanders en andere Europeanen broederlijk dooreen; de inlanders van verschillenden landaard, door de Compies menschen met den verzamelnaam Javanen bestempeld, werden zorgvuldig buiten de veste gehouden. Na 1740, het jaar van de Chineesche troebelen, verlieten de overlevenden van dien landaard, de stad; zij vestigden zich veelal in een wijk, Zuid-West van de veste, waar thans nog het groote Chineesche Kwartier is. De afb. op blz. 260 en 264 geven een kijkje op een gracht in dat kwartier. Later kwamen die nijvere Oosterlingen, zachtjes aan, toch weer binnen de veste ook.

* * *

Door de gestadige overvulling van de stad, was de behoefte aan uitbreiding meer en meer voelbaar geworden; in het Westen hadden zich reeds velen langs de Mooker- en Amannus-vaarten, buiten de wallen, gevestigd; langs het Molenvliet, naar het Zuiden voerende en dienende tot aanvoer van hout en andere producten, uit de Ommelanden, hadden zich vroeger reeds enkelen nedergezet; in het begin van de 18de eeuw was ook een uitbreiding naar het Oosten ontstaan, waar zelfs een geregelde straten- en grachtenwijk uit voortkwam, waaraan de Verburgs-, Speelmans- en andere grachten haar ontstaan hadden te danken; terwijl de Antjolsche vaart ook meer in bebouwing kwam. De Buiten Portugeesche kerk, aan den Gelderlandschen weg, was daar reeds in 1695 gesticht.

De boven bedoelde uitbreidingen hadden vooral de *toeneming* der bevolking tot oorzaak; zij deden geen afbreuk aan het karakter der bewoning, aan het vertier en aan desamenleving.

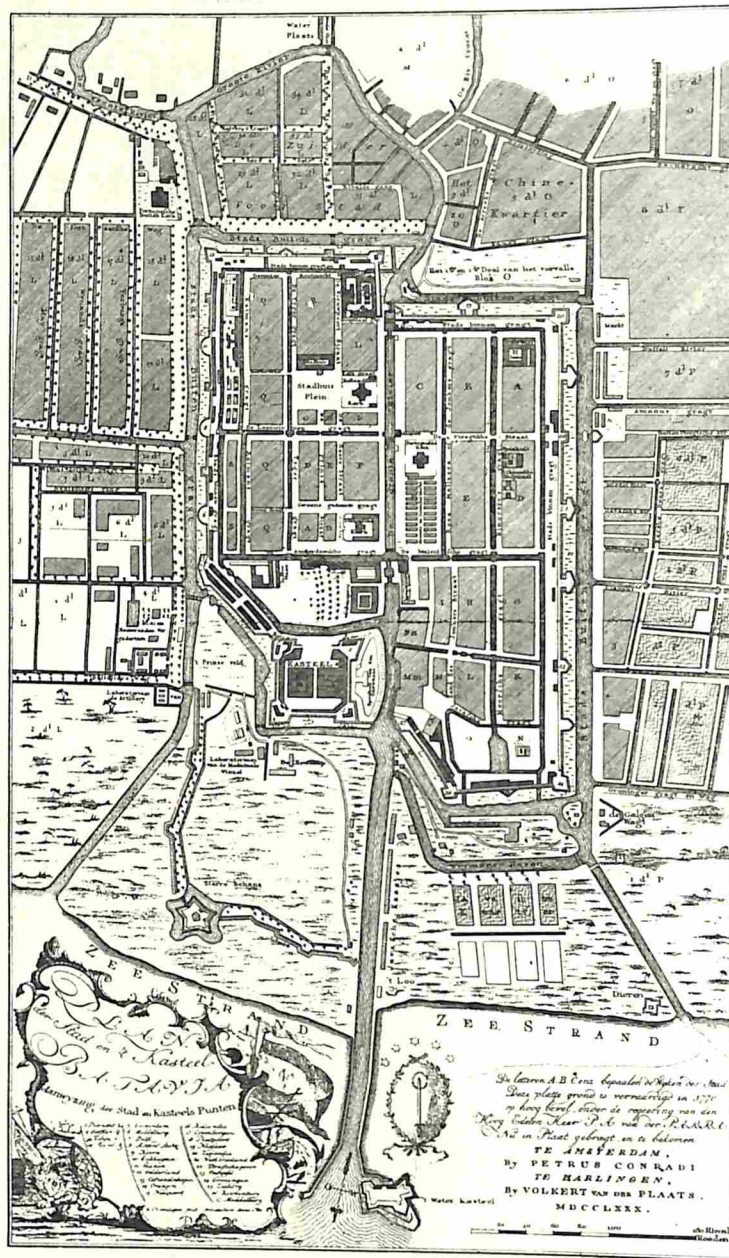
Van veel grooter invloed op die laatste was de uittocht naar de buitenwegen, naar verder gelegen oorden; die uittocht vond haar oorzaak in de toenemende minder goede *gezondheid*, in de behoefte aan veel meer frissche lucht, dan de volbouwde en in wallen omsloten stad kon bieden. Reeds in het laatste der 17de eeuw waren de meer welgestelden begonnen naar buiten te trekken en dit nam gestadig toe. Men kan zeggen, dat in het midden der 18de eeuw de G. G.'s en de Raden van Indië niet meer vast in

het Kasteel woonden, en dat zij lang vóór dien tijd, met vele andere hoogere Compies dienaren, reeds hunne thuijnen buiten de stad hadden.

De tropische gesteldheid had de lucht in Stad en Kasteel, in de gesloten huizen bovenal, bedorven; de grachten, vervuld door tenemende bewoning, stilstaande door onvoldoenden afvoer, bij tot bederf van de lucht. Geen wonder, dat wie er toe in staat was, naar buiten trok.

Aan die omstandigheden vooral is het ontstaan te danken van de heerlijke drevren, waarover bezoekers van en schrijvers over Batavia met voorliefde uitwijdde. De Jakatraweg, de Antjolsche vaart, het Molenvliet en andere, allen naar het Zuid-Oosten, Oosten en Zuiden voerende, bezet met mooie, groote landhuizen, werden de lustoorden, met kwistig versierde hekken en ingangen, dien wijd vermaarden naam van pracht, rijkdom en aantrekkelijkheid hebben gegeven. Daardoor ook werd de gedachte gewekt streken. De eeuw zou echter reeds ten einde neigen, vóórdat tot een krachtig doorgevoerde verplaatsing naar buiten werd over-

BATAVIA IN 1770.

gegaan. In 1797 onder G. G. van Overstraten werd besloten tot het vestigen van het Militaire Kampement, op een deel van het uitgestrekte Landgoed Weltevreden, een uur gaans van de stad; en toen nu Daendels in 1808 de kantoren uit het Kasteel deed overbrengen naar het Molenvliet, last gaf tot het sloopen van het Kasteel zelf, de verhuizing van de ingezetenen uit de ondragelijk ongezond geworden stad, naar buiten, in de hand werkte, was het voortbestaan van de oude stad, als woonplaats voor Europeanen, voor goed geknot.

Gaandeweg vormden zich nu de hooger gelegen wijken, zooals Noordwijk, Rijswijk, Tanahabang, het Koningsplein, eigenlijk Weltevreden, enz., die, onder den laatsten verzamelsnaam, de tuinstad vormden, welke gedurende de 19de eeuw, steeds in bloei toenam en de bewondering van vreemdelingen en bezoekers opwekte.

Om den indruk weer te geven, door die tuinstad op een nieuweling gemaakt, halen wij hier aan een stukje uit de „Brieven uit Insulinde”, die Dr. E. van Rijkevorsel in 1878 schreef kort na zijn aankomst te Batavia:

„De nieuwe stad, met hare geheel in „tuinen verscholen huizen, is heerlijk en „maakt . . . een paradijs-achtigen indruk. „De breede en goed onderhouden wegen „zijn met groote boomen beplant en „hebben veelal aan de eene zijde een „breed kanaal. Aan de andere zijde staan „de witte huizen, ver van elkander, en „de open voorgalerijen met hun witte „kolommen zien er zoo vroolijk uit, dat „men het betreurt niet elk huis te kunnen „binnen treden. Rondom iedere woning is een uitgestrekte „tuin, waarvan elke bloem en elke boom mij vreemd en „schoon voorkomt. Wat zijn onze nette tuintjes armoedig bij het „geen men hier te zien krijgt! Men zou haast denken, dat elke „boom een bosch is en elke bloemstruik een boom. En de kleuren „zijn zoo schitterend en de geuren zoo bedwelmend. Het is alsof „Batavia één groot woud is, met al de bloemen van een eeuwige „lente getooid, en waarin slechts toevallig enkele huizen staan.”

Daar in de verte, naar de zeezijde, lag nu de Oude Stad; wel niet geheel verlaten, maar ontdaan van al haar vroegeren luister; de mooie ouderwetsche woningen, inwendig verbouwd tot kantoren, of tot werkplaatsen van Chineezers; de kleinere soms nog bewoond door echte oud-Bataviasche ingezetenen, afstammelingen van half verinlandschte geslachten, of door Chineezers en andere Oosterlingen, zooals Arabieren.

Des daags was er nog levendigheid; de Bataviasche handel bleef er nog tieren, de kantoren bezocht, de inlandsche bedrijvigheid in gang, de Chineesche arbeiders vol ijver aan het werk; des avonds echter leek de stad wel uitgestorven, een droevig contrast met vervlogen tijden, toen juist tegen het vallen van den avond het elkaar wederkeerig bezoeken een aanvang nam.

Zoo had de 19de eeuw de tropische tuinstad, naast de oud-Hollandsche gesloten stad zien verrijzen; de aanleg van den spoorweg en van de haven van Tandjoeng-Priok had niet veel verandering gebracht; de eerste had nog wat meer oude huizen, de laatste wat van het stadshandelsvertier doen verdwijnen. Toch zou de 20ste eeuw nog wat nieuw leven brengen; waren in het laatste deel der voorbij gegane eeuw zelfs eenige groote kantoren naar de bovenstad verplaatst, de jongste tijd zag nieuwe, modern ingerichte kantoren in de oude stad verrijzen, bij den bouw waarvan meer rekening met de tropische warmte en met hygiënische regelen werd gehouden; daardoor vielen echter nog weer, aan de vernieling nog ontkomen, overblijfselen van de Compies stad onder den moker. Daarneven werd de bovenstad steeds dichter bebouwd; door verkaveling der groote erven verdwenen vele tuinen en ging een deel van het karakter der tropische tuinstad verloren.

De tijdgeest eischt vernieuwing; het oude Compies Batavia is ten doode opgeschreven; na drie eeuwen is er nog

HET STADHUIS TE BATAVIA, VOLTOOID IN 1652, VERVANGEN DOOR HET TEGENWOORDIG NOG BESTAAND GEBOUW IN 1710.

Het front is naar rechts gekeerd; de hooge muur op den voorgrond omsloot de Compies boeien; rechts bevindt zich het Stadhuisplein; de weg op den voorgrond is te ruim geteekend; op den achtergrond rechts had de Stadskruiskerk aangegeven kunnen zijn. Ontleend aan: J. Nieuhof, Zee- en Lantreise, 1682.

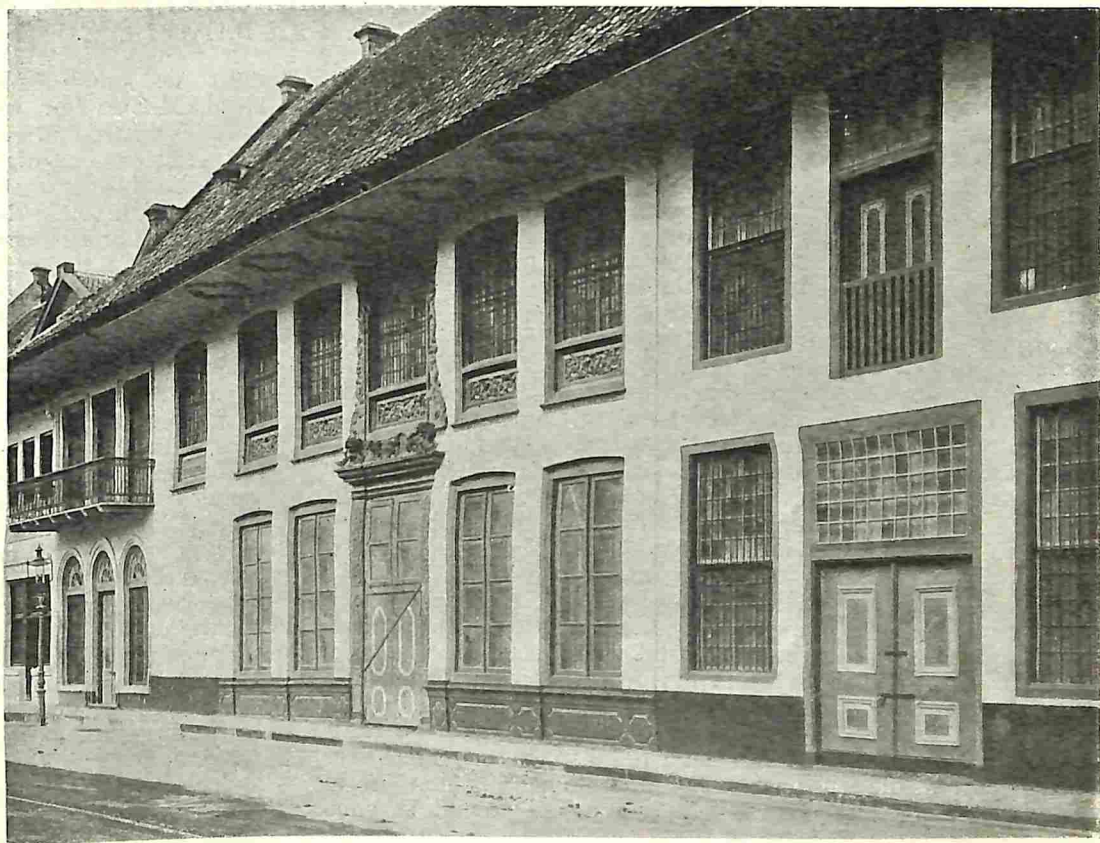
maar heel weinig van overgebleven; de komende tijd zal ook dát wel zien verdwijnen. Moge echter onze mooie tuinstad Weltevreden althans haar karakter niet verliezen.

H. D. H. BOSBOOM.

1) P. H. van der Kemp. Brieven v. e. a. Mr. H. J. van de Graaff. 1816—1826. Verh. B. G. v. K. e. W., deel 52, 2de stuk, blz. 7.

2) Het plaatje Batavia in 1628 geeft een vrij goede voorstelling van den toestand der stad; zij was wellicht nog meer bebouwd dan uit dit schetsje zou worden afgeleid. De geschilderde pl. gr. van Batavia, dien Coen in 1627 aan de stad Hoorn ten geschenke gaf en die op de Tentoonstelling te Amsterdam aanwezig zal zijn, doet aan dichter bebouwing denken.

3) Deze plaat is slechts ten deele juist: de Pinangpoort en de Logie (hoofdkantoor) hadden daarin moeten zijn aangegeven. De toelating tot het kasteel, van vee, was verboden; die groepen koeien, geiten, enz. zijn dus aan de fantaisie van den teekenaar te wijten. Het voorplein was bestemd voor officieele ontvangsten en parades.

NOG BESTAANDE HUIZEN IN DE BINNEN NIEUWPOORTSTRAAT TE BATAVIA.

LANGS WELTEVREDEN'S GROENE PLEINEN.

ALS de gouden sluiers zich opheffen, die zon en dauw weefden in den vroegen morgen, spreiden zich voor onzen blik de groene pleinen uit, die de luxe-stad van Batavia, Weltevreden, hare longen noemt. Het Koningsplein en het Waterlooplein. Van die beiden is het Koningsplein het grootst. Omlijst door zijn zachte schaduwrijke lanen van dubbelwegen, waarachter de ruime erven der witte heerenhuizen weer groenen weelde-muur opbouwen, strekt het zich zoover uit, dat men nauwelijks den overkant onderscheiden kan.

De nevels trekken op. Ver als een ongerepte vlakte ligt het groote veld daar, oogenschijnlijk leeg, een bijna onafzienbare ruimte, maar turend in die reeds van zon doortrokken wereld, ziet ons oog de blauwe schaduwen van gebouwen, een stationnetje, een gebouwtje dat het groote telefoonkantoor is, een ander dat tot de waterleiding behoort waaromheen zich een park uitstrekt, een clubhuis, een tentoonstellingsterrein, en dat alles is klein als speelgoed, klein en onbeteekenend, want ver en goud ligt de grasvlakte daar om heen — daarachter, daartusschen. — Ver is de grijze boomenwand aan de andere zijde en blauw, vaag lijnt omhoog tegen de nog fijne blauwe pastellucht de top van de Salak; vager nog in ijle nevelen die van de Gede, de hooge wachter aan de Preangerregentschappen. In de wijde stilte, klinkt opeens fel, heftig doch dadelijk wegstervend een toon van trompet — ook dit geluid is klein, onmachtig in deze groote uitgestrektheid en weer klinkt het op... een zilver klokje gelijk, van „tè tè - te te-tè!” Het is de artillerie die snel met haar paarden, haar affuiten

het veld inrijdt voor de morgenexercitie — weer speelgoed, klein speelgoed, schitterend in den zonnenevel en in dat goud getint verderop, grazen droomerig wat lichtte Bengaleesche koeien, kleine vlekjes die dwalend gaan, heel vredig in een wereld die niet weet van de denderende daverende artillerie daar ver weg, niet weet van het druk zwarte slangentreintje dat het station binnenrijdt met een scherp snel fluitje, of van de vele witte kinderwagentjes die door Soendaneesche dienstmeisjes in het parkje gebracht worden om daar straks de kindertjes te laten spelen. Zij

allen weten niets van elkaar, ver en groot als hun omgeving is. Toch is alles Koningsplein, is alles één vlakte dat men hier „plein” noemt, omrand door zijn zachte breede schaduwlanen, ieder ongeveer een twintig minuten gaans. Vier groote kwartieren, die meestal het eerste uur vormen der dagtaak van sommigen, want het Koningsplein 's morgens tusschen zes en zeven uur omwandelen hoort tot veler zelf gekozen plichten. Na het verfrisschend bad en een dampend kop koffie, gaat de man die straks zijn kantooruren moet slijten in het warme Batavia, het oude stadsdeelte, hier eerst zijn lichaam en geest sterken. Zijn pak is nog helder wit, zijn boord ongekreukt, zijn schoenen krijt wit; hij wandelt zonder hoed, laat de morgenwind door zijn haar strijken en zijn oogen dwalen de verre breede lanen af, waar het nog stil is. Als hij na een uur zijn huis binnen treedt waar het ontbijt hem wacht, met het vooruitzicht van een warme tramreis naar de benedenstad waar collega naast collega de krant leest, na de tramreis een warmen dag van werk in de meestal vervallen kantoren in vervallen oude huizen van het oude Batavia, is de stilte op het groote Koningsplein wat minder. De bronzen halfnaakte waterdragers zijn gekomen en besproeien met een prachtig gebaar de reeds door aanrollende voertuigjes stof op warrelende wegen. Ter wille van de hygiëne en vlugge afdoening van zaken roept men om sproeiwagens in Weltevreden. Uitstekend! Maar laat dan terwille van ons oog dat de schoonheid mint, o gemeenteraad, enkele bronzen waterdragers 's morgens nog in zon en stof, die beiden hen als een droom omhullen, langs de wegen gaan, langs de zachte beschaduwde wegen van het Koningsplein, bewaar ze voor de beeldhouwers die eens naar Java zullen komen om hun oog te verkwikken aan het schoone gebaar, de schoone gang, de schoone stand van een Javaan!

Koningsplein, dat is de rust, de kalmte, alleen eenig gedruisch, wat kinderlawaaï, als de omliggende scholen aan gaan, heen glij-

dende auto's die heeren naar hun tram of trein voor de stad of naar kantoren in Weltevreden brengen.

Waterlooplein, de tweede long, is niet zoo groot en zoo ver, maar beter te overzien, drukker, woeliger, gezelliger onder de niet al te strenge oogenkijk van het „Witte huis,” het eens door Daendels daar opgerichte paleis voor den landvoogd, dat nimmer als zoodanig gebruikt, tot nu altijd gediend heeft als departement van Algemeen bestuur. Een zijde van het Waterlooplein beslaat het geheel met zijn door slechts enkele breede hooge poorten onderbroken witte muren, waarin zoovele ramen zoovele oogen zijn die neerzien op het groene, vriendelijke zonnige Weltevreden. Voor het paleis rijst streng en kordaat Jan Pietersz. Coen's bronzen standbeeld, de arm gestrekt, den vinger naar beneden. „Hier heb ik mij geplaatst, hier heb ik vasten voet en wil die behouden”, en vóór dezen gevederden, zwierig breedten voorvaders strekt zich het plein uit, groen in het begin van den Oostmoesson, vaal bruin, gelig het verdere jaar door, want verzengende zon duldt geen frisch gras, en sportvoeten van beschoeide en niet beschoeide jeugd evenmin. Het Waterlooplein, alleen rustig in het eerste kwartier van den morgen, draagt allereerst zijn militaire troepen door de breede schaduwlanen naar buiten, want achter de officierswoningen, rondom het plein gebouwd, liggen de kazernes. — Signalen weerklinken er, schetteren er den geheelen dag en worden alleen overstemd door het klokgelui van de R. K. kerk die aan een der hoeken zijn twee teekenachtige torens tegen de blauwe lucht heft. Voor schooltijd rennen hier de kleine lichte dos à dos beladen met schoolgaande kinderen voorbij, de halte is hier van de tram die van Meester Cornelis komt en naar het oude Batavia vertrekt. Er vormt zich een woelig punt, waar kantoorheeren wachten om stadswaarts te gaan, officieren te paard van hun morgenrit thuis komen, en Hollandsche baby's van die met hun baboes.

Uit de open ramen van een groot gebouw klinken de tonen van de studeerende bataljonsmuziek die daar is in gekwartierd. Het Waterlooplein vervalt tot rust als de zon hooger staat en de huizen rondom hun zeilen doen zakken of hun rieten gordijnen (krés) voor de stijgende warmte.

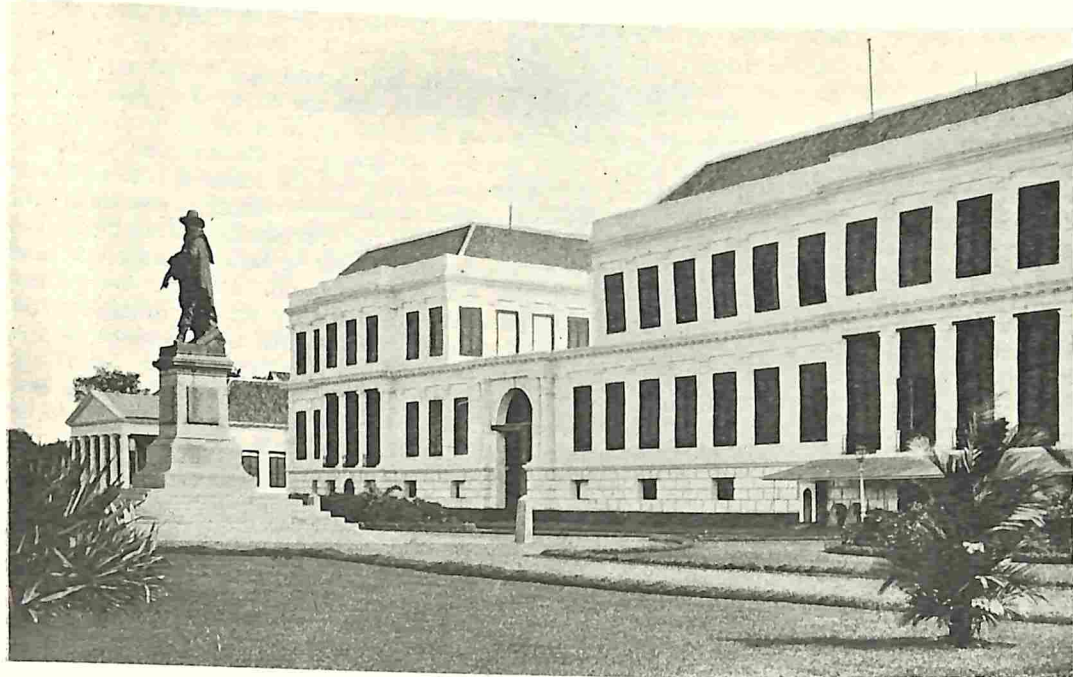
Rondom die twee groote pleinen van Weltevreden, het Batavia van tegenwoordig, gaat het leven voort en iedere hoek, iedere gedeelte heeft zijn eigen sfeer. Grenzende aan het Waterlooplein schaduw

GRACHT EN ACHTERZIJDE VAN HUIZEN IN HET CHINEESCHE KWARTIER TE BATAVIA.

duwt de breede weg van Pasar-Senen, waar Chineesche kleinhandelaren hun winkeltjes drijven, die koulissen zijn voor wat daar achter ligt, een geheel schilderachtig Chineesch complex met grillige en kleurige huizen-gevels in de felle zon. — Maar de schaduwrijke laan van Pasar-Senen voert verder over de brug van Parapattan naar den „Grooten Weg”, van Kramat, Salemba en Meester Cornelis, een breedten altijd drukken weg, waar groote oude huizen uit den „goeden ouden tijd” van Indischen rijkdom verdrongen worden door kleine benauwde nieuwerwetsche villatjes, peuterig en vol pretentie. Achter die villatjes nieuwe buitenwijken, waar het „kleine” huis gloednieuw prijkt langs schelle smalle wegen, waar het vroeger ruime en groote van Indië een sprookje schijnt.

En om en bij het kleurig schreeuwerig maar teekenachtig Chineesche handelsgedeelte, de stille buurtjes der min vermogende Europeanen, buurten waar men nooit komt, buurten die zich ver uit strekken langs Senen en Kramat. Ook aan de andere zijde van het Waterlooplein blijft het woelig en druk. Pasar bahroe! aan gevel hun grillige profieltjes tegen de blauwe lucht dragen, een smalle straat opgepropt met dos à dos, rijtuigen, equipages, met hun blanke tanden toelachen. In de diep beschaduwde winstaf haar gouden vonk te werpen, bieden zij U met gracieuw gebaar hun purperen, violetten of goudgelen zijde aan, hun cloisonné kralen. Pasar bahroe wemelt des morgens van wit geschoeide Europeesche dames, en als de warmte te warm wordt daar in de stappen ze in hun lichte mylords of victoria of deeleman en rijden naar de wijdere ruimere stadsdeelten, de Europeesche wijk, om

HET WATERLOO-PLEIN TE WELTEVREDEN MET J. P. COEN MONUMENT
VOOR HET GROOTE HUIS.

te „shoppen”. Langs de stadsgrachten, Noord- en Rijswijk, waar de groote boekwinkels zijn en de winkels waar men zich kleeven, meubels en huisraad aan kan schaffen, liggen ook de groote restauraties. Van haar veranda of plateau af ziet men onder de schaduw der boomen, inlandsche vrouwen en kindertjes in het bruine grachtwater baden. Altijd is daar gesnap, geschuifel beneden in de gracht — kindertjes gillen, vrouwen lachen en slaan met kletsend geluid het meegebrachte waschgoed op de steenen aan den kant. De gracht is niet diep, het water komt op zijn hoogst tot waar onder de bloote armen de sarongs der vrouwen opgebonden zijn. Hun naakte schouders glanzen van het water en als zij, slaande met de armen, uit het bad komen, de kleine in de wal gebouwde trappen weer bestijgen, glanzen hun slanke, geheel door de sarongs omhulde lichamen, van water en zon. De witgeschoeide dames, ijslepelend in de koele restauratie rusten uit en bestijgen, als het meer dan warm, maar heet is geworden, hun rijtuigjes, die hen voeren naar huis, naar Koningsplein, of wat daar omheen ligt, het breede schaduwvolle Kebon-Sirih, het ruime Menteng, naar de mooie Europeesch-aandoende wijken van Kondangdia, waar het groote gebouw van de Kunstkring rijst en de huizen echte villa's zijn, villa's als in Laren en Bussum.

's Middags... 's middags, dan is de groote hitte eigenlijk aan het afnemen, maar dan is het stil in de lanen, waar de groote huizen staan; men rust, alleen in de Chineesche buurt rust men niet en daar verder in Batavia, in de oude werk-stad, waar onze voorouders hun huizen rij aan rij bouwden, waar nu de groote kantoren zijn, waar op het plein het oude Stadhuis verrijst, het vroegere college van Schepenen, daar rust men niet, daar werkt men door. De wandelaar van 's morgens teekent zijn laatste brieven op zijn door jalouzieën gesloten kantoor, zijn jas hangt over de leuning van zijn stoel, zijn boordje is in zwijm of los, zijn manchetten staan naast het groote glas ijswater. Als het tegen vijf uur loopt, knoopt hij zijn boordje toe, schiet zijn jas aan, en sluit zijn kantoor. De collega's in de tram ontplooiën geen kranten meer, moe, stoffig, vuil, warm, sluiten velen de oogen en laten zich brengen naar Weltevreden, de stad van weelde en gemak, waar hun woonhuizen zijn.

Dan daalt als lafenis de koele avond. Snel is hij gevallen. Achter de huizen en tuinen van Koningsplein-West roodde een vurige zon — de donkere bergen, die tegen de duisternis machtiger schenen dan in den vroegen fijnen morgen, versmelten hun blauw met het donkerblauw der lucht. Lichtjes pinkelen rondom de groote vlakke, schitteren allengs langs de grachten van Noord- en Rijswijk en Molenvliet, langs de donkerder wegen van Kebon Sirih en Tjikini, waar de huizen verscholen gaan tusschen hun zwaar groen — de electriche lampen der drinkpaleizen werpen blanke lichtplassen, strijkjes lokken tot uitrusten, aan Koningsplein, aan Noord- en Rijswijk. Maar ook ernstiger dingen als deze roepen nu. Het is de tijd der vergaderingen, der bijeenkomsten. Batavia werkt druk op dit gebied. Lezingen worden gehouden, concerten worden gegeven, de schouwburg opent haar deuren. Maar de wandelaar van dezen morgen is moe.

De mylord staat ingespannen voor zijn huis. De paarden trappelen. De wandelaar van dezen morgen, gekleed en geschoeid voor den avond, verfrischt door een bad, verkwikt door een kop thee, zet zich naast zijn vrouw en leunt achterover in de leeren kussens. De lichte mylord voert hen langs Koningsplein, Hertogspark en Waterlooplein naar het stille Goenoeng Sahari, waar het water nog even opglinstert in de duisternis, naar den nog stilleren weg van het oude Jakatra, waar het Portugeesche kerkje verlaten staat in groote eenzaamheid, en als de maan plotseling goud en rossig rijst boven de dichte klapperbosschen, doemt het beeld op van het oude Batavia voor den man, die moe in de kussens leunt, het oude Jakatra met zijn Kasteel en zijn forten, waar drie honderd jaar geleden het Nederlandsche gezag gevestigd werd. Dan rijst de vraag bij hem op, daar op den weg tusschen de ritselende hooge klapperboomen, is dat gezag wel gevestigd? Een uil schreeuwt onheilspellend in de duisternis, die daar broeit, waar de maan niet is. Is dat gezag wel gevestigd? Maar goud en vol breekt de maan weer door en maakt

zacht en schoon alles in haar toover. De man scheidt moed — hij denkt: „Als wij als stoere Hollanders ons best doen, niet als oude Hollanders, maar als nieuwe, nieuwe, die meelevend met het volk, die het opvoeden tot zelfstandigheid, dan kan er waarlijk wat groots geschieden!”

Langs de oude huizen van oud Batavia, die stil wit en gesloten in het maanlicht tegen elkaar geleund oprijzen, rijdt de mylord, de weg wendt zich hier, de lichtjes langs Molenvliet staan gerijdt langs de grachten en weerspiegelen zich in 't water en Weltevreden met zijn duizenden lichten in de duisternis ligt voor hem te schitteren en te stralen in de verte.

„De nacht zal wel donkerder zijn geweest, drie honderd jaar geleden,” peinst de wandelaar, die nu toert, „wij hebben tenminste licht gebracht — Coen had gelijk —, zijn „Disperereet niet” is goud waard.”

M. C. KOOIJ—V. ZEGGELEN.

Nieuw-Batavia (Weltevreden).

KON men het oude Batavia uit den tijd der O. I. Compagnie aldus bezingen:

„Zoo leit Batavia, de roem der Batavieren,
En spiegelt haar paruk in d'ongebaande zee,”

eerst Daendels, de „donderende Maarschalk”, begreep ten volle, dat, wilde Batavia niet steeds het graf der Westerlingen blijven, men zoo spoedig mogelijk de nabijheid dier ongebane zee moest verlaten.

Daendels' wil was wet en het was onder zijn bestuur, dat een nieuw en gezonder Batavia werd gesticht. 1)

De bevolking vestigde zich toen in het hooger gelegen gedeelte, dat later Weltevreden werd genoemd, een naam ontleend aan een landgoed, gesticht door Chasteleyn, lid van den Raad van Indië

HET KONINGSPLEIN TE WELTEVREDEN MET TAMARINDELAAN EN
ARTESISISCHE PUT.

en later door Daendels ingericht tot buitenverblijf voor de Gouverneurs-Generaal en als zoodanig aan het Gouvernement verkocht.

Een nieuwe stad, met groote pleinen, breede straten en luchtige open huizen werd aangelegd, zelfs werd met den bouw van een Paleis, waarin thans de verschillende gouvernements-bureaux zijn ondergebracht, op het Waterloo-plein, begonnen.

Sedert is ruim een eeuw verlopen en heeft Batavia zich, hoewel zonder de prachtige „thuynen” der Edele Heeren uit den Compagnie's tijd, ontwikkeld tot een moderne Europeesche stad in Azië, die nog steeds „de oogelijn van Indië” kan genoemd worden.

In een kort bestek eenige voorstelling te geven van deze stad in Tropisch-Nederland, is het doel van dit artikeltje, nu men den dag herdenkt, waarop, 300 jaar geleden, Batavia, „het generaerendez-vous in de Indië”, werd gesticht.

Vergelijken wij, met een beetje ruime phantasie, Batavia (beneden- en boven-stad, derhalve de z.g. „oude” stad en Weltevreden), met het menschelijk lichaam, dan kunnen wij de volgende verdeling maken.

De „oude” stad is het hoofd; Molenvliet, een weg langs het kanaal van dien naam, een zeer lange hals, terwijl het Konings- en Waterloo-plein de beide longen en Rijswijk en Noordwijk het hart van Batavia genoemd kunnen worden.

Beschouwen wij deze lichaamsdeelen, het hoofd uitgezonderd, eens meer van nabij.

De Molenvliet is de verkeersader, die de boven- en benedenstad met elkander verbindt, welke zéér druk is, zoodat nu reeds overwogen wordt, een tweeden weg aan de Oostelijke zijde door te trekken.

De oorsprong van Molenvliet moet gevonden worden in de „navigable graft”, die met toestemming van de Hooge Regeering, die in het Casteel Batavia zetelde, door een Chinees, zekeren Bingham, in 1646 werd gegraven; sinds 1661 werd aan dien waterweg de naam Molenvliet gegeven.

Aan dezen weg is het modernste hotel van Batavia, het alom bekende „Hotel des Indes” gelegen.

Het hotel- en pensionwezen en de zorg voor het vreemdelingen-verkeer staan te Batavia niet lager dan in het Westen. De luxe en de verfijnde inrichting der groote hotels worden door de „globe trotters”, die Java, „the garden of the East”, in den loop der jaren meer en meer bezoeken, zéér geprezen. Zelfs kan men in het Hotel des Indes de z.g. „rue des millionnaires” aanwijzen, waarin richards in afzonderlijke weelderig ingerichte paviljoentjes hun intrek kunnen nemen.

Het is hier de plaats den naam van den Heer G. M. Gantvoort te noemen, die door zijn energiek optreden het hotelwezen in Indië geheel gemoderniseerd heeft, waardoor het vreemdelingen-verkeer belangrijk is toegenomen.

Van het hotel- naar het vervoer-wezen is slechts een kleine stap; ook dit staat niet ten achter bij dat van de andere Europeesche steden in Azië. Auto's, mylords, sado's (een klein voertuigje, uiterst handig), electriche- en stoomtrams, ja, zelfs rickshaw-fietsen, snorren den wandelaar voorbij.

De beide longen van Batavia zijn groote grasvlakten, het Koningsplein is zelfs ongeveer een uur gaans in omtrek. In vroeger tijden was dit plein geheel omringd door ruime geriefelijke woningen met groote erven, waarin de „haute-volée” (door cynici te Batavia de „houten volière” genaamd) huisde. Thans bevindt zich aan de O. zijde het station Weltevreden van de lijn Batavia-Buitenzorg, terwijl de N.zijde gedeeltelijk bebouwd is en verder

benut wordt voor race-baan, militaire oefeningen, tentoonstellingen, volksfeesten e.d.

Belangrijke gebouwen aan het Koningsplein zijn ook de z.g. „roemah-gadjah” (het Museum van het in 1778 opgericht Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarvoor een steenen olifant staat, mal; gadjah = olifant), het paleis van den G. G., namelijk het woongedeelte (te Rijswijk is het gedeelte waarin de officieële recepties worden gehouden), zoomede het met beelden versierde hoogreservoir der artesische bronwaterleiding.

De Willemslaan (voorheen Allée de la belle Alliance) verbindt het Koningsplein met het Waterlooplein. Behalve het gedenkteken voor de Willemslaan, opgericht ter nagedachtenis van den in 1859 op Bali gesneuvelden generaal Michiels, bevindt zich op het Waterloo-plein het monument, voorstellend den Leeuw van Waterloo. Dit plein is omringd door officiers-woningen; het aantal officieren te Batavia is door de overbrenging van het Departement van Oorlog naar Bandoeng, belangrijk verminderd. De verdere groote gebouwen aan dit plein gelegen zijn het z.g. Paleis of „Groot Huis”, reeds vroeger genoemd, de R. C. Kerk en de militaire Societeit Concordia.

Voor het „Groot Huis”, ook Batavia heeft zijn „White House”, staat het standbeeld van Jan Pietersz. Coen, onthuld bij de herdenking van het 250-jarig bestaan van Batavia.

De „Concord” (Concordia) en de „Harmonie”, op Rijswijk gelegen, zijn de brandpunten van het sociale verkeer; daar ontmoet de Bataviaasche „beau-monde” elkaar, feesten en bals worden er gehouden, terwijl de z.g. „Stafmuziek”, het beste gezelschap in geheel Azië, zich in de tuinen dier societeiten geregeld laat hooren.

Het Waterloo-, zoowel als het Koningsplein zijn de sportvelden en ook de „rotten-rows”, mooie equipages en bevallige amazones kunnen daar bewonderd worden.

In de onmiddellijke nabijheid van het Waterlooplein zijn het Wilhelminapark met het Atjeh-Monument, zoomede de Schouwburg.

In die Bataviaasche schouwburg hebben de meeste Nederlandsche artisten, van den grooten Louis, tot Pisuisse en Blokzijl hun triumpfen gevierd en de tijd zal komen, dat Koos Speenhoff en Cees er hun welbekende liedjes zullen zingen.

Hoewel in de laatste jaren zoowel Nederlandsche als buitenlandse artisten-gezelschappen Indië en ook Batavia meer en meer gaan bezoeken, viert het diletantisme in Indië hoogtij en het is vaak verwonderlijk te zien, tot welk hoog peil die liefhebberijvoorstellingen gebracht worden.

Wat de verdere amusements in Batavia aangaat, in den z.g. Planten en Dierentuin (waarin geen enkel dier is te bekennen), gelegen aan den Tji Kini-weg, en in het z.g. Luna-Park, worden ook voorstellingen, bals en feesten gegeven, terwijl de talrijke bioscopen vele Europeesche en Inlandsche bezoekers trekken.

Een eigenlijk nacht-leven, zooals in de verschillende groote centra van Europa, kent Batavia niet; zelfs „plakt” men niet zoo, na afloop der voorstellingen e.d., als in Soerabaia.

Batavia is meer de deftige ambtenaren-stad met de beruchte ijs-water-recepties, in tegenstelling met Soerabaia, de stad van den handel, de suiker en de „jolijt”; trouwens, doordat de werkzaamheden in Indië's morgens vroeg beginnen, heeft een ieder zijn nachtrust hard noodig en komt men er minder toe te gaan nachtbraken.

Bij den Schouwburg voert een brug naar het z.g. Chineesche Kamp met zijn talrijke, goed voorziene Chineesche, Armenische en Japansche tokos; men kan er met een volle beurs binnen komen, doch spoedig met een leege uitgaan.

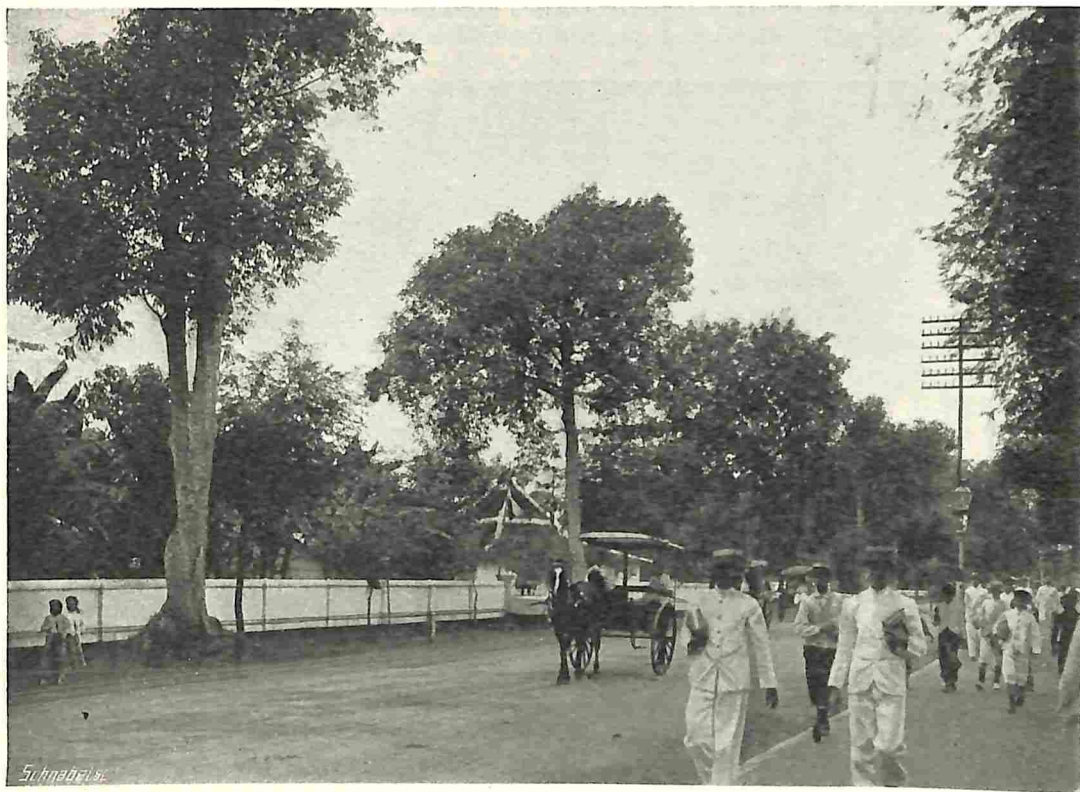
Het hart van Batavia kunnen de winkelbuurten Rijswijk en Noordwijk genoemd worden; dat is de „pantoffel-parade,” dat zijn de boulevards van Batavia.

Restaurants en taartjes-paleizen van Versteeg, Stam en Weyns en Rijkers, vereenigen de uitgaande wereld; strijkjes warmen er op tot levensblijheid en doen een oogenblik alle zorgen over geld en promotie verdwijnen.

Terwijl de Europeesche gemeente langs de trottoirs flaneert, wasschen en baden onze Inlandsche broeders en zusters zich in het bruine drabbige water der kanalen.

Hoe zouden de Ed. Heeren en Juffrouwen van het Oude Batavia verbaasd kijken, indien zij hun nazaten den St. Nicolaas-avond zagen vieren, op Noordwijk en Rijswijk, de vroegere fortjes van dien naam, die de stad moesten beschermen tegen invallen.

Doch niet alleen de oude Hollanders uit de 17de en 18de eeuw, ook de tegenwoordige Nederlanders zouden verwonderd staren naar de joelige uitgelaten menigte, die het intieme St. Nicolaas-feest op straat viert, elkander met confetti gooit en smult en „punch à la romaine” drinkt in de verschillende restaurants op Noordwijk en Rijswijk.

MOLENVLIET, DE VERBINDINGSWEG TUSSCHEN OUD- EN NIEUW-BATAVIA, TER HOOGTE VAN HET HOTEL DES INDES.

Toch is die St. Nicolaas-avond in Batavia typeerend, juist om de solidariteit, die het publiek te pakken heeft; men voelt zich op dien avond vrij, de scherpe afscheidingen en slagboomen van coterie en stand vallen neer, de Europeesche samenleving viert en bloc feest.

Alvorens nog enkele ledematen van het groote stads-lichaam Batavia te vermelden — de totale oppervlakte der gemeente bedraagt 125 K.M². — dient in dit beknopt artikeltje iets over het bouw- en woning-vraagstuk vermeld te worden.

Tot voor enkele jaren werden de Indische huizen voor de Europeanen gebouwd in den typischen namaak-Griekschen stijl, met zuilen-galerijen, ruime groote koele kamers, uit een aesthetisch oogpunt niet mooi, doch voor de bewoners bij uitstek geriefelijk.

Door den nijpenden woningnood in geheel Indië, doch vooral te Batavia, werden de grondprijzen hooger en hooger, men moest op kleinere oppervlakten gaan bouwen, de Westersche villa-bouw deed haar intrede. Velen denken met weemoed terug aan de zoo heerlijke oude Indische huizen, waarin men zich zoo „senang” voelde, doch het is niet te ontkennen, dat de in den laatsten tijd naar Westerschen trant gebouwde villa's, kantoorgebouwen en winkels, zoowel in de beneden- als in de boven-stad, aan de gemeente Batavia dat Europeesche cachet hebben gegeven, dat Singapore, Shanghai e.d. plaatsen reeds lang bezaten.

Het zijn voornamelijk de architecten *Cuypers* en *Hulswit* en *A. J. Moojen* geweest, die Batavia hebben gemoderniseerd 2).

Villa-parken, sommigen op coöperatieve basis, worden te Batavia aangetroffen; we noemen onder de velen het Kramat-park, Menteng, het Blavatsky-park (de naam wijst op theosophische bewoners), het kwartier Nieuw-Gondangdia met een monumentaal kantoorgebouw voor de beheerende Vennootschap en een kleiner gebouw voor den Ned.-Ind. Kunstkring, waarin beneden een restaurant.

Behalve het reeds genoemde Luna-park, moet het Deca-park genoemd worden, vooral om de politieke vergaderingen, zoowel door Europeanen als Inlanders daar gehouden.

Sprekende wij over de politiek, en geheel Indië is helaas maar al te verpolitiekt tegenwoordig, dan dient het z.g. Hertogs-park (naar den vroegeren Hertog Bernard van Saxon-Weimar-Eisenach, Leger-Commandant in Indië), met het voormalig paleis van den Leger-Commandant, thans gebouw van den „Volksraad,” genoemd te worden. Wil men het woord parlement verklaren door de samenkomming van „parler” en „mentir”, dan kan men, zonder gewetensbezwaren, zeggen, dat het eerste werkwoord in allerlei tijden en wijzen in het Hertogs-park verwoegd wordt.

Als groote ledematen van Batavia moeten genoemd worden de groote weg van het Waterlooplein, over Pasar-Senen, Kramat, Salemba naar Meester-Cornelis, de Jacatra-weg aansluitende bij Goenoeng Sahari, enz. 3)

Door de zeer groote afstanden is het aantal verkeersmiddelen te Batavia belangrijk; behalve een ceintuurbaan heeft men 4 hoofdstations, waarvan 2 in de beneden- en 2 in de bovenstad (Weltevreden).

„Darkest” Batavia vindt men in de benedenstad, namelijk Pasar Glodok en omgeving, zoomede in enkele buurten, aan den buitenrand van Weltevreden gelegen.

De priesters van Venus, met allerlei huidskleuren, zwerven 's avonds of 's nachts bij voorkeur in de wijken Noordwijk en Rijswijk, in sados gezeten, rond. Clandestiene bordeelen worden zoowel in de boven- als benedenstad zeer veel aangetroffen.

Ten slotte raken door de gebrekkige woning-toestanden zoowel de Inlanders als de kleine luiden onder de Europeesche ingezetenen in het gedrang, welke laatsten nood gedwongen in de kampong terecht komen. Het is zeer wenschelijk, dat zoowel van Regeerings- als van gemeentewege alles in het werk wordt gesteld, om het gebrek aan goede en goedkope woningen, de kiem van véél kwaad, uit den weg te ruimen.

De Gemeente Batavia werd sedert 1 April 1905 ingesteld. Het aantal inwoners bedraagt ruim 162.000, waarvan 15.000 Europeanen, 115.000 Inlanders, 30.000 Chineezers, 100 Japanners en 2000 andere vreemde Oosterlingen, voornamelijk Arabieren (zie Verslag van den toestand der Gemeente Batavia over 1912. Weltevreden, 1913).

Administratief is Batavia verdeeld in 2 districten: Batavia en Weltevreden en 6 onderdistricten.

Het wapen der Gemeente Batavia werd vastgesteld bij Raadsverordening van 8 Februari 1911; het wapenschild is in navolging van het oude wapen van Batavia, een ontbloot zwaard in een lauwerkran, voorzien van 2 staande leeuwen als schildhouders en gedekt met de stedenkroon.

Als devies voert het de woorden „Dispereert Niet.” Het zijn de gevleugelde woorden van den grooten Jan Pietersz. Coen, in zijn brief aan de Erntfeste, Wijze Heeren Bewindhebbers der Ed.

WELTEVREDEN. GEZICHT OP NOORDWIJK EN RIJSWIJK.

O.-I. Compagnie, waarin hij zegt: „Dispereert niet, ontsiet uwe vyanden niet, daer en is ter werelt niet dat ons can hinderen, noch deeren, wandt Godt met ons is en trect de voorgaende misslagen in geen consequentie, want daer can in Indien wat groots verricht worden.” Beter devies hadden de vroede vaderen van Batavia niet kunnen kiezen.

Moge Batavia, als bolwerk van het Nederlandsche gezag in het verre Oosten, zich in de toekomst ontwikkelen tot hoogen welvaart en voorspoed, tot heil zoowel van hare bruine als blanke inwoners. Daar kan in Batavia, voor geheel Indië, wat groots verricht worden.

A. DE BRACONIER.

1) Zie voor de toenmalige sterftcijfers van Batavia, de beruchte tabellen in T. S. Raffles' „History of Java”, London, 1822. Appendix A., en de studie van C. Swaving „Batavia's sanitaire geschiedenis onder de O. I. Maatschappij”. 1878.

2) Zie voor de door die architecten gebouwde kantoorgebouwen enz. de tijdschriften „Het Huis in Ned. Indië Oud en Nieuw”, „Ned. Indië Oud en Nieuw”, het „Weekblad v. Indië”, e. d.

3) Zie voor verdere belangrijke gegevens over Batavia, het uitgebreid en belangwekkend artikel „Batavia” in de Encyclopaedie v. Ned. Indië; 2e dr. 's-Gravenhage, Leiden, 1917, en Plantfeber „Gids voor Batavia en Omstreken”. Amsterdam, 1909.

DISPEREERT NIET!

In de kernachtige brieven van Jan Pieterszoon Coen welke zijn bewaard gebleven en die tekenend zijn voor zijn krachtige persoonlijkheid, wijst hij de patroons in het moederland op hun plichten en zegt hun onbeschoemd de waarheid. De Heeren Zeventien, Bewindhebbers van de Compagnie, hebben het hem niet euvel geduid, ook al hebben zij niet in allen deele zijn adviezen gevolgd.

Het begint al in het laatst van 1615, toen Coen nog slechts Directeur-Generaal was. Men zou de geheele „ruïne” slechts kunnen verhoeden, — zoo schreef hij, — „als Ued. haren devoir en wij hare dienaren den onsen alhier, beter dan voor desen sullen waarnemen en voldoen.”

Op 14 Januari 1619, toen hij met een bezwaard gemoed het belegerde fort had verlaten om in de Molukken hulp te halen, deelde hij in een rapport nieuwe lessen uit: „sonder oorloch sult ghy nieuwers ter werelt tot goeden vrede geraken.” Maar de Bewindhebbers zelf hadden schuld aan den toestand: „d'Almogende come interim d'ellendigen te hulpe en vergeve Ued. haer groote onachtsaemheyt.” En deze overtuiging culmineert in de ongezouten woorden: „Ick sweer U bij den Allerhoochsten, dat de Generale Comp. geen vyanden heeft, die haer meer hinder en schade doen, dan d'onwetenheid en de onbedachtheyt (hout het mij ten beste) die onder UEd. regneert en de verstandigen overstemt.”

Aldus zijn er uit deze brieven tal van gezegden saam te lezen, die verdienen te blijven leven. Een van deze is als een gevleugeld woord algemeen bekend, maar dan toch meest in zeer verminkten vorm. Het zijn de eerste woorden van een passage, voorkomende in den brief door Coen geschreven op 28 September 1618, aan boord van „het Wapen van Amsterdam,” liggende voor Jacatra. Zij luiden:

„Dispereert niet, ontsiet uwe vijanden niet, daer en is ter werelt niet dat ons can hinderen, noch deeren, wandt Godt met ons is, en trect de voorgaende misslagen in geen consequentie, want daer can in Indien wat groots verricht worden.”

Deze woorden zijn te vinden in den aangewezen brief, welke in originali op het Rijks Archief in Den Haag berust en die op de tentoonstelling-Batavia zal worden neergelegd.

Dispereert niet! — schreef Coen, maar men heeft hem willen verbeteren en zoo is ook deze uitdrukking, een lot dat vele vleugelde woorden ondergingen, verminkt, verbasterd en verzwakt tot het langdradige met quasi bijbelschen klank: „Ende desespereert nimmer!”

Deze uitdrukking is zoo ingeroest, dat men ze telkens weer tegenkomt, dikwijls geheel te onpas gebruikt. Er is een roman in twee dikke deelen met dien ongelukkigen uitroep op den titel. In deze stad heeft eens een redenaar hem op naam gesteld van den Vader des Vaderlands (!) en een ander besloot de peroratie van een speech met den pathetischen uitroep: . . . daarom zeg ik met Breero: „ende desespereert nimmer!” Het zou niet verwonderlijk zijn als een volgende redenaar, zonder eenig respect voor het vaderschap, kwam verzekeren: „'t Kan verkeeren,” zei Jan Pieterszoon Coen.

Dispereert niet. Zóó en niet anders staat er geschreven. Men heeft willen beweren, dat Coen door te schrijven zooals hij deed („dispereert” in plaats van „despereert” of „desespereert”), duidelijk heeft getoond dat hij geen Latinist was. Maar wat hier slecht Latijn lijkt, is goed Italiaansch. Coen heeft zijn opleiding voor den handel in Italië ontvangen; in 1601 kwam hij te Rome op het kantoor van Justus Pescatore en hij is er gebleven tot 1607, toen hij als onderkoopman in dienst van de Compagnie naar Indië vertrok.

Men heeft de juiste spelling te eerbiedigen. Van even weinig piëteit zou het getuigen, — al weet ieder handelaar in bouwmaterialen beter, — wanneer men ging corrigeeren in Vondel's beroemde lofdicht op de huwelijkstrouw:

Dit is het krachtigste *ciment*,
Dat harten bindt, als muren breeken,
Tot puin in 't endt.

In de dagbladders is schrijver dezes dikwijls opgekomen voor den juisten vorm.

In één geval heeft hij zelfs het duurzaam bevestigen van de verminking kunnen verhoeden. Naar waarheid volgt hier het feit.

De Beurs op het Damrak was nog niet voltooid, zelfs het steigerwerk nog niet geheel verdwenen. Op zekeren morgen ging ik eens kijken achter een schutting waar het beeld van Coen, door Zijl, reeds was geplaatst. De mij bekende beeldhouwer Eduard Jacobs was bezig met de afwerking en hij hakte reeds de eerste letters van dien schrikkelijken lapsus: „Ende desespereert nimmer!” Hij wilde mij wel gelooven toen ik hem inlichtte, maar het stond nu eenmaal op zijn papiertje. . . . Zelfs de bouwmeester Berlage kon niet beslissen toen ik hem den juisten tekst bij de Jonge vertoonde. Alle opschriften van het gebouw waren verzorgd door Albert Verwey, van wien immers ook eigen dichtregelen de Beurs versieren. In hoogste instantie heeft de dichter toen gelukkig de verbetering goedgekeurd. Onder het beeld van Coen, op den hoek van de Graanbeurs, staat dus het eenige, het juiste opschrift: Dispereert niet!

J. F. L. DE BALBIAN VERSTER.

DESASTRIJD.

AN den linkeroever van de boven-Serajoe, waar op den achtergrond de Sindoro en de Soembing hun kruinen statig ten hemel heffen, vindt men een plek, die door den Javaan angstvallig vermeden wordt, want volgens de overlevering rustte een vreeselijke vloek op de woning, die hier eertijds stond en hare bewoners, wier zielen geen rust konden vinden, maar veroordeeld waren zonder ophouden door het luchtruim te dwalen. Tegen middernacht keeren zij altijd naar die gevloekte plek terug en wee den onvoorzichtigen of onwetenden reiziger, die op dat uur die plaats voorbij komt, want naar de Javaan vast gelooft, zal hij door de geesten, die zich op dat uur daar ophouden, worden vermoord. Waarom zoo'n vloek op de bewoners van die plek rust, en waarom hun zielen den mensch zoo vijandig gezind zijn, vertelt ons de volgende geschiedenis.

I.

Den 19den Augustus 1816 wapperde weer voor het eerst, na vijf jaren van een Engelsch tusschenbestuur, de Nederlandsche driekleur te Batavia. In 1811 was Java door de Engelschen overver. Tot luitenant-Gouverneur werd Thomas Stamford Raffles

aangesteld, een energiek en intelligent man. Hij breidde het direct gebied uit en vermeerde den Europeeschen invloed in de landsche rijkjes. Bovendien bracht hij groote hervormingen tot stand in 't muntwezen en in de belasting op 't gebruik van de bouwvelden door den inlander. Voor de overneming der Kolonien uit handen der Engelschen werd een „Hooge Commissie” benoemd. Hiervan maakte ook deel uit Godert Alexander Gerard van Philip Baron van der Capellen, wien tevens de waardigheid van Gouverneur-Generaal werd opgedragen. Den 19den Augustus 1816 aanvaardde de Hooge Commissie het bewind, dat zij 16 Jan. 1819 nederlegde, waarna v. d. Cappellen nog tot 1 Jan. 1826 als G. G. alleen 't bestuur voerde. Hij was, evenals Raffles, een krachtig bewindhebber, en den Inlanders goed gezind. De toenemende welvaart deed vele weldenkende en meer ontwikkelde Javanen dan ook inzien, dat 't Europeesche bestuur verre te verkiezen was boven 't oude vorstenbestuur.

Tot degenen, die hier van overtuigd waren, behoorde ook Kario, een welgesteld inlander uit de desa Soekanandi. Hij bewoonde met zijn vrouw Soepiani een flink huis aan den oever der Serajoe en bezat drie karbouwen. Het aandeel, dat hij in de gemeenten had, was zóó groot, dat in een gunstig jaar de oogstrijke rijstvelden had, was zóó groot, dat in een gunstig jaar de oogstrijke loemboeng bijna geheel kon vullen. Vóór zijn trouwen had hij eens Batavia bezocht, een heele onderneming in een tijd, toen de reisgelegenheden nog zoo gebrekkig waren. Met verbazing en bewondering had hij daar de groote drukte op de straten en de pracht der Europeesche villa's aanschouwd en niet 't minst het reusachtige paleis op 't Waterlooplein, waarvan de bouw in 1809 door den geduchten Daendels begonnen was en dat door dezen was bestemd tot woning voor de Gouverneurs-Generaal van Nederl.-Indië. Op den terugweg naar zijn desa was hij nog geheel vervuld van hetgeen hij in Batavia had gezien en gehoord.

„Wat zijn de Hollanders toch veel knapper dan wij,” dacht hij. „Maar zouden de Javanen ook niet zoo knap kunnen worden?”

Zoodra ik in Soekanandi terug ben gekeerd, zal ik mijn desa-genooten vertellen van al 't moois, dat ik te Batavia heb gezien, en ik zal er hun op wijzen, hoe zij, door de Hollanders tot voorbeeld te nemen, en veel misbruiken af te schaffen, tot meerdere welvaart kunnen geraken. Ik weet wel, dat ik veel tegenstand zal ontmoeten van hen, die te sterk aan de oude gewoonten en gebruiken gehecht zijn, maar daardoor zal ik mij niet laten ontmoedigen. Ik zal met kracht door-

zetten, wat ik mij voorgenomen heb. Nog behoort Soekanandi tot de Mantjanegara (grensdistricten) van Djokja, maar ik voorzie, dat de heerschappij van den Sultan niet lang meer zal duren en als dan ook eenmaal mijn desa tot 't Nederlandsche grondgebied zal behooren, zal er een goede tijd voor ons aanbreken.”

Kario was een verstandig man en hij begreep, dat de verbeteringen, die hij wenschte, niet ineens konden ingevoerd worden, daar die dan algemeen verzet zouden ondervinden. Doch met hoeveel overleg hij ook te werk ging, zijn domme desa-genooten wilden van de oude gewoonten niet afwijken. Velen namen zelfs een vijandige houding tegenover hem aan, zoodat Kario voorloopig van zijn plannen tot verbetering moest afzien. Hij wilde ze echter niet opgeven.

„Ik zal 't op een andere manier moeten probeeren,” dacht hij. „Ik moet degenen, die den meesten invloed hebben, op mijn hand zien te krijgen. Dan zullen de anderen vanzelf wel volgen. En daartoe lijkt mij Pa Simin in de eerste plaats de aangewezen persoon; hij behoort niet alleen tot de meest welgestelden van de desa, maar hij heeft ook een goed verstand en velen komen hem in moeilijke gevallen om raad vragen.”

„Ik ben het heelemaal met je eens,” zei Pa Simin, toen Kario hem zijn plan had medegedeeld. „Ge hebt echter reeds ondervonden, hoe moeilijk het is lang bestaande toestanden te verbeteren. De Javanen hechten zeer aan de voorvaderlijke gebruiken en instellingen en ze blijven daaraan vasthouden, totdat ze goed overtuigd zijn van het betere van het nieuwe. Als zij tot die overtuiging niet vanzelf komen, maar als ze hun opgedrongen wordt, dan klampen ze zich des te meer aan het oude vast. De groote moeilijkheid is dus hen te overtuigen van hoeveel belang het voor hen is, het voorbeeld, dat gij hun geven zult, te volgen.”

(Slot volgt.)

H. L. B.

Bericht.

Plaatsgebrek noodzaakte ons, het vervolg van „het Open Venster” tot het volgend nummer te laten liggen.

Red.

GRACHT IN OUD-BATAVIA.